

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія
Кондратюка»
Факультет філології, психології та педагогіки

Кафедра психології та педагогіки
Спеціальність 053 «Психологія»
Очна форма навчання 4 курс першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

«Стратегії вирішення конфліктів у підлітковому віці»

Виконала студентка гр. 401-ФП
_____. _____. 2025 р. Маляренко А.В.
Керівник кваліфікаційної роботи
_____. _____. 2025 р. Тесленко М.М.

Робота допущена до захисту:

Завідувачка кафедри психології та педагогіки Клевака Л.П.

_____. _____. 2025 р. _____ (підпис)

Полтава 2025

ЗМІСТ

<u>ВСТУП</u>	3
<u>РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ СТРАТЕГІЇ ВИРІШЕННЯ</u> <u>КОНФЛІКТІВ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ</u>	7
<u>1.1. Поняття конфлікту та його види: аналіз теоретичних підходів</u>	7
<u>1.2. Особливості конфліктної поведінки у підлітковому віці</u>	14
<u>1.3. Класифікація стратегій вирішення конфліктів у підлітковому віці</u>	20
<u>1.4. Психологічні фактори, що впливають на вибір стратегії вирішення</u> <u>конфлікту</u>	24
<u>Висновки до першого розділу</u>	30
<u>РОЗДІЛ 2 МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ СТРАТЕГІЇ ВИРІШЕННЯ</u> <u>КОНФЛІКТІВ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ</u>	31
<u>2.1. Огляд та обґрунтування методик емпіричного дослідження</u>	31
<u>2.2. Методика визначення самооцінки» (авторство М. Лимак, В. Петрище)</u> ..	35
<u>2.3. «Особистісна агресивність і конфліктність» (авторство Є. П. Ільїн та П.</u> <u>А. Ковальов)</u>	36
<u>2.4. «Методика діагностики схильності особистості до конфліктної поведінки</u> <u>(Методика Томаса, адаптація Н.В. Гришиної)</u>	39
<u>Висновки до другого розділу</u>	41
<u>РОЗДІЛ 3 ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СТРАТЕГІЇ ВИРІШЕННЯ</u> <u>КОНФЛІКТІВ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ</u>	43
<u>3.1. Організація емпіричного дослідження</u>	43
<u>3.2. Аналіз стратегій поведінки в конфліктних ситуаціях в підлітковому</u> <u>віці</u>	45
<u>Висновки до третього розділу</u>	58
<u>ВИСНОВКИ</u>	59
<u>СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ</u>	63
<u>ДОДАТКИ</u>	70

ВСТУП

Актуальність дослідження. Підлітковий вік є періодом активного соціального та психологічного розвитку, коли у молодій людині формуються важливі життєві навички, зокрема, способи вирішення конфліктів. Саме в цей період молоді люди стикаються з численними внутрішніми та зовнішніми конфліктами: з однолітками, батьками, вчителями, а також з власними емоціями і переживаннями. Невміння або нездатність ефективно вирішувати конфлікти може призвести до серйозних психологічних проблем, таких як тривожність, депресія, агресія, а також соціальної ізоляції.

Актуальність цієї теми обумовлена необхідністю розуміння та корекції конфліктної поведінки підлітків, що, в свою чергу, є важливим аспектом їх соціалізації і адаптації до дорослого життя. У зв'язку з постійними змінами в соціумі, технологічним прогресом та різноманітністю соціальних умов, конфлікти у підлітковому віці набувають нових форм та причин, що потребує постійного аналізу і розвитку нових підходів до вирішення конфліктів.

Проблема конфліктної поведінки та її вирішення у підлітковому віці активно досліджується в різних галузях психології. Значний вклад у вивчення конфліктів внесли такі науковці, як Є. П. Ільїн, П. А. Ковальов, М. Лима, В. Петрище та інші. Роботи К. Томаса і його адаптації для дослідження конфліктної поведінки (адаптація Н. В. Гришиної) стали важливими інструментами для вивчення стратегій вирішення конфліктів. Методика К. Томаса дозволяє класифікувати стратегії вирішення конфліктів і визначати, яка з них є найбільш ефективною в різних ситуаціях. Ці дослідження дають розуміння про те, як різні стратегії вирішення конфліктів можуть бути застосовані до підлітків, але проблема залишається актуальною, оскільки існує низка невирішених питань, зокрема:

Попри численні дослідження, не всі психологи погоджуються щодо того, які фактори є найбільш визначальними при виборі стратегії вирішення

конфлікту. Наприклад, роль сімейних відносин, соціального статусу або впливу медіа на підлітків ще потребує глибшого дослідження.

Підлітки знаходяться в постійному процесі соціалізації, і характер їхніх конфліктів змінюється в залежності від віку, особистісних особливостей і соціальних обставин. Це створює потребу в розробці більш диференційованих стратегій вирішення конфліктів для різних типів ситуацій.

Відсутність чітких рекомендацій для практичного застосування результатів досліджень у школах та інших освітніх закладах є серйозною проблемою. Багато наукових робіт зосереджено на теоретичних аспектах конфліктної поведінки, але питання адаптації цих знань для конкретних педагогічних умов залишаються відкритими.

Таким чином, дослідження стратегій вирішення конфліктів у підлітковому віці є важливим і актуальним для розвитку як теорії психології, так і практичних методів корекції конфліктної поведінки підлітків, що дозволяє запобігти негативним наслідкам і сприяти їхній соціалізації.

Метою дослідження є вивчення стратегій вирішення конфліктів у підлітковому віці та визначення факторів, що впливають на вибір цих стратегій.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати теоретичні підходи до поняття конфлікту та його видів у підлітковому віці.
2. Дослідити особливості конфліктної поведінки підлітків та вплив психологічних факторів на вибір стратегії вирішення конфлікту.
3. Визначити класифікацію стратегій вирішення конфліктів у підлітковому віці.
4. Обґрунтувати методики діагностики конфліктної поведінки та схильності до агресії у підлітків.
5. Провести емпіричне дослідження стратегій вирішення конфліктів серед підлітків та проаналізувати отримані результати.

Об'єкт дослідження: конфліктна поведінка підлітків.

Предметом дослідження є стратегії вирішення конфліктів у підлітковому віці та фактори, що впливають на їх вибір.

Гіпотеза дослідження: підлітки з високим рівнем самооцінки та низьким рівнем особистісної агресивності більш схильні до використання конструктивних стратегій вирішення конфліктів, а не до конфліктної поведінки.

Теоретико-методологічні засади дослідження. Дослідження спирається на низку фундаментальних праць української та зарубіжної психологічної науки, що вивчають конфліктну поведінку та стратегії її вирішення. Зокрема, праці Є. П. Ільїна та П. А. Ковальова, які досліджують агресивність і конфліктність як важливі характеристики особистості, стали основою для розуміння впливу агресії на поведінку підлітків у конфліктних ситуаціях. Також важливу роль відіграють роботи М. Лимака та В. Петрище, які підкреслюють значення самооцінки у процесі прийняття рішень підлітками під час конфліктів. Методика Томаса, адаптована Н. В. Гришиною, дозволяє детально класифікувати стратегії вирішення конфліктів, що є основою для емпіричного дослідження у рамках цього дослідження. Окрім того, дослідження спирається на загальні концепції соціальної психології, зокрема теорії міжособистісних відносин та механізмів регуляції конфліктної поведінки.

Емпірична база дослідження. Емпірична база дослідження складається з 52 підлітків віком від 17 до 19 років, які беруть участь у дослідженні стратегій вирішення конфліктів.

Наукова новизна роботи. *Вперше* комплексно вивчає взаємозв'язок між рівнем самооцінки, агресивністю та стилями поведінки підлітків у конфліктних ситуаціях, зокрема за допомогою кореляційного аналізу. *Виявлено*, що високий рівень самооцінки та агресії корелюють з більшою схильністю до конкурентних стратегій вирішення конфліктів, тоді як низька агресивність пов'язана з конструктивними підходами, такими як співпраця.

Теоретичне значення роботи полягає в розширенні уявлень про вплив рівня самооцінки та агресії на стилі поведінки підлітків у конфліктних

ситуаціях. Дослідження сприяє уточненню теоретичних моделей конфліктної поведінки, виявляючи важливість психологічних факторів, таких як самооцінка та агресія, у формуванні стратегій вирішення конфліктів. Результати роботи можуть стати основою для подальших теоретичних розробок у галузі психології розвитку та соціальної психології.

Практичне значення роботи полягає в можливості використання отриманих результатів для розробки програм і тренінгів, спрямованих на покращення соціально-емоційної адаптації підлітків та розвитку їхніх комунікаційних навичок. Результати можуть бути застосовані в освітніх закладах для формування конструктивних стратегій вирішення конфліктів і зниження рівня агресивної поведінки серед молоді. Крім того, вони можуть допомогти психологам і консультантам у визначенні індивідуальних підходів до роботи з підлітками, враховуючи рівень самооцінки та агресії.

Апробація. За результатами дослідження опубліковано тези на тему: «Класифікація стратегій вирішення конфліктів у підлітковому віці», а також наукову статтю на тему «Сутність самоствавлення як психологічний феномен».

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, 3 розділів, висновків та списку використаних джерел із 66 найменувань. Робота викладена на 62 сторінках основного тексту. Робота містить 8 рисунків, 6 таблиць та 6 додатків.

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ СТРАТЕГІЙ ВИРІШЕННЯ КОНФЛІКТІВ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

У першому розділі буде розглянуто теоретичні засади дослідження стратегій вирішення конфліктів у підлітковому віці. Зокрема, увага зосередиться на визначенні поняття конфлікту, його основних видів та класифікації за різними критеріями. Будуть проаналізовані особливості конфліктної поведінки підлітків з урахуванням психологічних та соціальних чинників. Окремо досліджено роль особистісних характеристик, таких як самооцінка, агресивність та емоційна стійкість, у виборі стратегії поведінки. Також буде здійснено класифікацію основних стратегій вирішення конфліктів, які використовуються підлітками залежно від індивідуальних і ситуаційних особливостей. Розділ створить необхідну теоретичну базу для подальшого емпіричного вивчення проблеми.

1.1. Поняття конфлікту та його види: аналіз теоретичних підходів.

Упродовж усього історичного розвитку людства конфлікти супроводжують суспільство як невід'ємний елемент взаємодії між людьми, групами та організаціями. Конфлікт є природним проявом суперечностей, що виникають на різних рівнях соціальних відносин, і водночас важливим чинником розвитку особистості та суспільства загалом.

На думку дослідників А.І. Берлач, В.В. Кондрюкова, В.О. Криволапчук, та О. Г. Поліщук, конфлікт є одним з основних явищ, яке виникає в міжособистісних, соціальних і психологічних взаємодіях. Це ситуація, у якій дві чи більше сторін мають суперечливі інтереси, цілі чи потреби, що спричиняє напруження, протидію та боротьбу за ресурси або вплив [4, с. 21]. У науковому дискурсі відзначається різноманітність тлумачень поняття «конфлікт». Це пояснюється складністю цього явища як у соціальному, так і у

психологічному вимірах, а також тим, що конфлікт є предметом вивчення різних наукових дисциплін. Відобразимо в табл. 1.1 наукові підходи до трактування поняття.

Таблиця 1.1

Наукові підходи до трактування поняття «конфлікт»

Науковий підхід	Основні ідеї трактування конфлікту	Представники
Психологічний	Конфлікт як зіткнення внутрішніх потреб, мотивів, емоцій; рушійна сила розвитку особистості.	З. Фрейд А. М. Гірник [12]
Соціологічний	Конфлікт як боротьба між соціальними групами за ресурси, владу; чинник суспільного розвитку.	К. Маркс, В. Дуб [16]
Політичний	Конфлікт як зіткнення інтересів суб'єктів влади; стратегічна взаємодія заради досягнення політичних цілей.	Т. Шеллінг Ю. Вороніна [10]
Філософський	Конфлікт як універсальне явище буття; рушійна сила змін і розвитку світу.	Геракліт, Ю. В. Пісна [39]
Культурологічний	Конфлікт як зіткнення різних культурних цінностей і норм; основа розвитку культур.	С. Хантінгтон, К. Леві-Стросс Т. Ю. Куниця [27]
Правовий	Конфлікт як протиріччя між правами, обов'язками, нормами права; потребує юридичного врегулювання.	Г. Кельзен, Р. Паунд В.П. Шейнов [54]

Згідно табл. 1.1, аналіз наукових підходів до трактування поняття «конфлікт» показує, що це явище розглядається з різних позицій — психологічної, соціологічної, політичної, філософської, культурологічної та правової. Кожен підхід акцентує увагу на окремих аспектах конфлікту: від внутрішніх переживань особистості до глобальних суспільних і культурних зіткнень. Таке різноманіття інтерпретацій підкреслює складність природи конфлікту та необхідність міждисциплінарного підходу до його вивчення і врегулювання. Конфлікт виступає не лише джерелом напруги, а й стимулом для розвитку особистості, суспільства та культури в цілому.

Наукові підходи до розуміння поняття «конфлікт» формувалися протягом тривалого часу, і кожен із них висвітлює окремі аспекти цього складного феномену. Одну з перших концепцій конфліктолії, що тепер є відомою, як теорія психоаналізу – розробив австрійський психолог Зигмунд Фрейд [56]. На його думку внутрішні конфлікти виникають через протистояння несвідомих

психічних сил, таких як лібідо і потреба у прийнятті ворожого соціального середовища. Ці обмеження можуть пригнічувати енергію несвідомих прагнень, що проявляються у формі невротичних синдромів. Крім цього, Фрейд відзначав важливість розуміння причин міжособистісних конфліктів у сфері несвідомого.

Карл Густав Юнг є швейцарським психіатром, що відомий своїм внеском у розвиток аналітичної психології. К. Юнг побудував власне розуміння конфліктів на основі комплексної картини людської психіки, в якій він враховував як свідомі, так і несвідомі аспекти [60]. На відміну від З. Фрейда, який підкреслював переважний вплив сексуальних і агресивних інстинктів на формування конфліктів, К. Юнг вважав, що конфлікти можуть виникати через невирішені психологічні проблеми, такі як комплекси, тобто емоційно заряджені уявлення, що виникають на основі неврівноважених аспектів особистості.

К. Юнг виділяв два основних аспекти конфліктів: внутрішній (внутрішні боротьби між різними аспектами особистості) та зовнішній (конфлікти між особистістю та зовнішнім світом). Він вважав, що вирішення конфліктів можливе через процес індивідуації, тобто самовизначення та розвитку особистості, який сприяє збалансованому сприйняттю себе та світу [60].

Теорія конфлікту Еріха Фромма, німецького психоаналітика та соціолога, є однією з важливих концепцій у соціальній психології. Е. Фромм пропонує розглядати конфлікт як результат внутрішніх напруг і суперечностей у міжособистісних відносинах, які виникають у суспільному контексті [57]. Його підхід є глибоким та комплексним, оскільки він розглядає конфлікт як відображення внутрішніх конфліктів особистості.

Одним із ключових понять у теорії конфлікту Е. Фромма є поняття «відчуження». Він вважав, що люди можуть відчувати відчуження від себе та інших у результаті соціальних та емоційних конфліктів [57]. Це відчуження може виникати через неспроможність реалізувати свої потреби та бажання в міжособистісних відносинах. Е. Фромм також розглядав конфлікт як результат нерівноваги між свободою і обмеженнями, які накладає соціальна система [57].

Він підкреслював важливість індивідуальної автентичності та самовираження у вирішенні конфліктів.

Карен Хорні є німецько-американський психоаналітик, що відома своїм внеском у розвиток теорії особистості та вивчення міжособистісних відносин [59]. Однією з основних ідей теорії К. Хорні є концепція основних конфліктів. Вона вважала, що конфлікти між індивідом та оточуючими його людьми та соціальним середовищем базуються на внутрішніх конфліктах особистості. Ці основні конфлікти виникають внаслідок невирішених психічних конфліктів з дитинства та впливу соціальних чинників.

Одним із ключових понять у теорії К. Хорні є поняття «невротичний тип особистості», що відображає структуру внутрішніх конфліктів та механізми захисту, які використовує людина для подолання цих конфліктів [59]. Вона виділяла такі типи особистості, як «відштовхуючий», «підкоряючийся» та «невротично-агресивний», кожен з яких відображає специфічні стратегії впорядкування міжособистісних конфліктів.

У психології конфлікт розглядається як зіткнення суперечливих мотивів, потреб чи цінностей особистості або груп людей. Зокрема, дослідниця З. Антонова підкреслює, що конфлікт є рушійною силою розвитку особистості, адже саме в подоланні внутрішніх протиріч зростає самосвідомість людини [1, с. 40]. Психоаналітична традиція, започаткована Зигмундом Фрейдом, акцентує на внутрішньому конфлікті між підсвідомими бажаннями та моральними нормами.

Сучасні науковці продовжують розвивати теорії конфлікту, зокрема розглядають його з нових перспектив, таких як міждисциплінарність, інтеграція психологічних і соціальних аспектів, а також врахування глобальних змін у суспільстві. Найбільш значущим внеском є розширення теоретичних підходів до аналізу конфлікту, що допомагають краще розуміти його природу і механізми.

Одним з важливих напрямів у сучасних дослідженнях є постмодерністський підхід, який пропонує нове розуміння конфлікту в умовах

глобалізації та соціальної зміни. Дослідники О. Хічій та П. І. Сівчук вказують на те, що конфлікти не обмежуються лише класовими чи економічними суперечками, але й відображають боротьбу за владу, контроль над знанням і культурними цінностями [51, с. 113]. Дослідники підкреслюють, що конфлікти можуть виникати в дискурсивних практиках, де боротьба за інтерпретацію реальності є основним джерелом конфліктів у суспільстві.

Сучасна психологія також суттєво впливає на розуміння конфлікту, особливо в межах дослідження внутрішніх (психологічних) конфліктів. Наприклад, Карл Роджерс, один із основних представників гуманістичної психології, розглядав конфлікти як невідповідність між реальним і ідеальним образом себе, що призводить до стресу та неврозів [58]. Ідея «несоціалізованого конфлікту», тобто внутрішнього конфлікту індивіда, виявляється важливою для сучасних психологів, які досліджують, як внутрішні боротьби можуть відобразитися на зовнішніх стосунках.

Психологічні дослідження також підкреслюють важливість соціальних і культурних факторів у виникненні конфліктів. Психологи на чолі з Куртом Левінім розробили теорію «поля сил», яка стверджує, що конфлікти можуть виникати, коли особи або групи не можуть узгодити свої протилежні потреби та бажання в межах соціальної структури [58].

З точки зору політології, поняття конфлікту розглядається через призму міжнародних відносин та внутрішньодержавних суперечок. Одним з основних напрямів є теорія раціонального вибору, представлена вченими, такими як Джеймс Д. Меїрс та Роберт Аксельрод, які вивчають, як держави та групи приймають рішення, що призводять до конфліктів [59]. Вони аналізують, як конкуренція за ресурси, безпеку і владу визначає механізми виникнення і ескалації конфліктів на глобальному рівні.

Також важливим є внесок теоретиків конструктивізму, зокрема Александра Вендта, який вказує на те, що конфлікти можуть виникати не тільки через матеріальні інтереси, але й через ідеї, переконання і уявлення, які створюють соціальні реальності [57]. Цей підхід відкриває можливості для

розуміння конфліктів в умовах глобальних змін, коли культурні та ідеологічні чинники набувають більшої ваги.

Сучасні дослідження конфлікту також включають аналіз соціальних рухів, протестів та революцій. Одним із основних представників у цьому напрямку є Ральф Дарендорф, який зазначає, що конфлікти між соціальними групами (наприклад, між роботодавцями та працівниками, між різними етнічними чи релігійними групами) є важливою рушійною силою соціальних змін [61]. Р. Дарендорф стверджує, що конфлікти є невід'ємною частиною процесу соціальної інтеграції, оскільки вони дозволяють виявити існуючі нерівності і напруги в суспільстві.

Важливий внесок у теорію соціальних конфліктів зробили також вчені, які вивчають культурні та економічні суперечності. Наприклад, Маріо Агайо розробив теорію культурного конфлікту, згідно з якою зіткнення між культурами та ідентичностями можуть стати основою для конфліктів у суспільствах, що перебувають у стані культурної трансформації [61].

Дослідження конфлікту мають важливе практичне значення в різних сферах: від медіації та управління кризами до міжнародних відносин і політики. Розуміння механізмів конфлікту дозволяє розробляти стратегії для ефективного вирішення суперечок, зокрема за допомогою переговорів, арбітражу, миротворчих місій, а також удосконалення управління конфліктами в організаціях та державах.

Внесок сучасних дослідників у дослідження поняття «конфлікт» є багатогранним і різноманітним. Вчені з різних дисциплін — соціологи, психологи, політологи, культурологи — вносять значний вклад у розуміння природи, причин і наслідків конфліктів у суспільстві. Сучасні підходи до аналізу конфлікту, зокрема постмодерністські, психологічні та соціальні теорії, дозволяють краще зрозуміти, як конфлікти формуються, як вони впливають на суспільство і як їх можна ефективно управляти.

Для глибшого розуміння природи конфліктів важливо розглянути їхню класифікацію за різними критеріями. Це дозволяє не лише краще орієнтуватися у ситуації, а й обирати найбільш ефективні стратегії для їх розв'язання (рис.1.1).

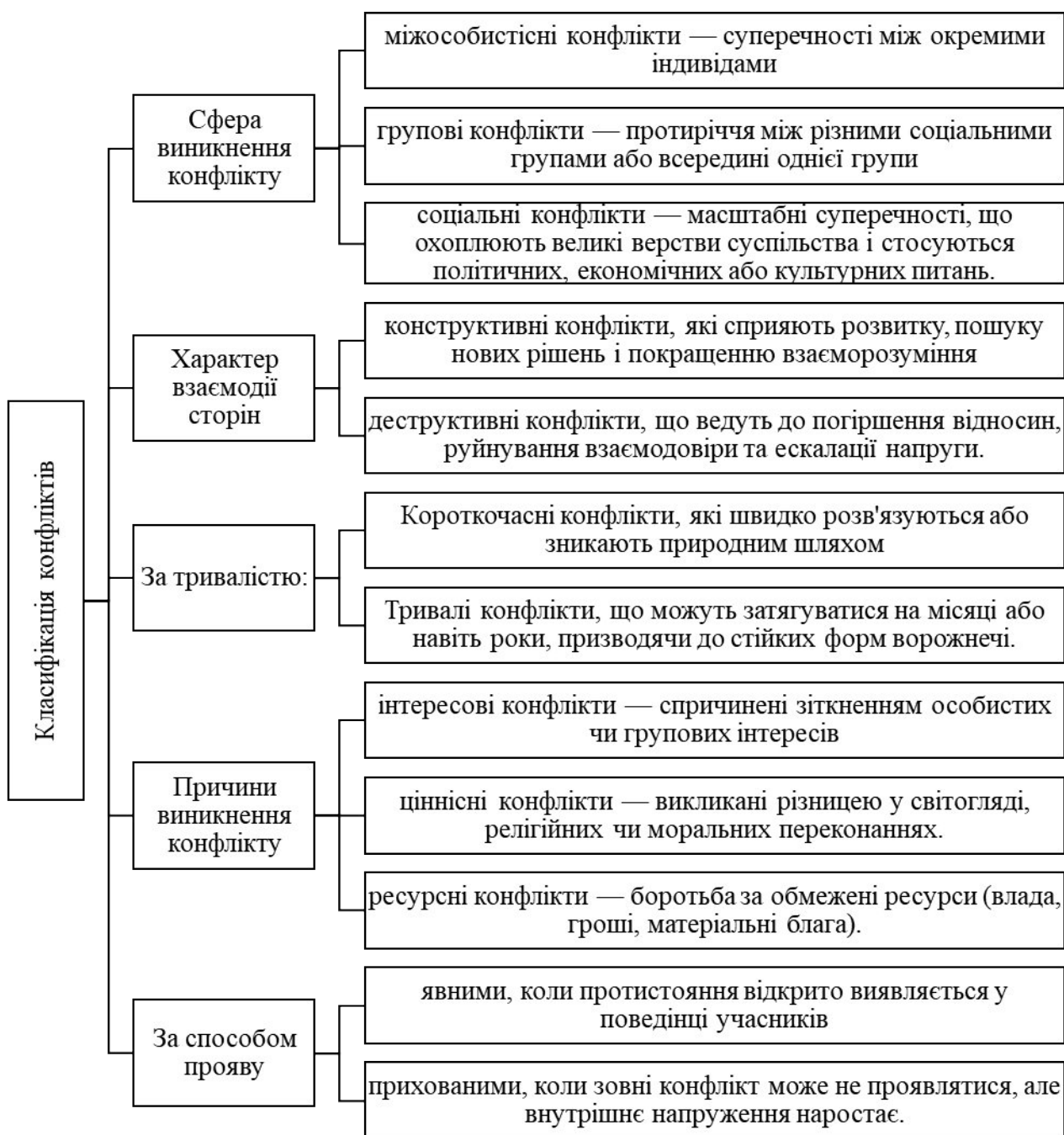

Рис.1.1. Класифікація конфліктів [44, с. 27]

Наведена на рис. 1.1 класифікація конфліктів за різними критеріями допомагає глибше розкрити їхню природу, краще розуміти мотиви поведінки учасників і обирати відповідні методи управління ситуацією. Розуміння типу

конфлікту є першим кроком до його конструктивного розв'язання й запобігання негативним наслідкам у майбутньому.

Таким чином, у проведеному дослідженні проаналізовано різноманітні теоретичні підходи до трактування поняття конфлікту, що дозволяє глибше зрозуміти природу цього явища. Конфлікт розглядається через призму психологічних, соціологічних, політичних, філософських, культурологічних та правових аспектів, що підкреслює його складність і багатовимірність. Визначено, що кожен науковий підхід акцентує на різних аспектах конфлікту, від індивідуальних психологічних суперечностей до глобальних соціальних та культурних зіткнень. Аналіз дозволив виявити важливість міждисциплінарного підходу до розуміння та вирішення конфліктів у різних сферах життя. Зроблено висновок, що конфлікти є рушійною силою розвитку, водночас вимагають глибокого осмислення та належного врегулювання.

1.2. Особливості конфліктної поведінки у підлітковому віці.

Підлітковий вік — це період значних змін, як фізичних, так і психологічних, що супроводжується розвитком особистості та пошуком своєї ідентичності. У цей час виникає багато внутрішніх і зовнішніх конфліктів, які є природною частиною процесу дорослішання. Особливості конфліктної поведінки підлітків можна зрозуміти, розглянувши психологічні особливості цього вікового періоду, емоційне реагування на конфлікти та роль соціальних факторів.

За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я та інформацією на сайті Міністерства охорони здоров'я України, підлітковий вік охоплює період від 10 до 18-19 років [35]. Цей вік поділяється на два основних етапи:

ранні підлітки (10-14 років) — це час інтенсивних фізичних змін, початку пубертатного періоду, коли відбуваються важливі гормональні зміни. Психологічно це період адаптації до нових соціальних ролей і початку пошуку ідентичності;

пізні підлітки (15-18(19) років) — це період, коли підлітки вже мають більш стабільні емоційні реакції, їхні соціальні та інтелектуальні навички значно вдосконалюються, але вони все ще перебувають на етапі становлення дорослої особистості [35].

Підлітковий вік характеризується значними змінами у фізіологічному та психологічному розвитку. Особливості цих змін залежать від вікової групи, до якої належить підліток (табл.1.2).

Таблиця 1.2

Порівняльна таблиця фізіологічних та психологічних особливостей розвитку підлітків різних вікових груп [2, с. 120]

Вікова група	Фізіологічні особливості	Психологічні особливості
Ранній підлітковий вік (10–14 років)	<ul style="list-style-type: none"> - Початок інтенсивного росту (стрибок росту) - Старт гормональних змін (пубертат) - Формування вторинних статевих ознак - Нестабільність нервової системи 	<ul style="list-style-type: none"> - Посилена емоційність, перепади настрою - Початок формування власної ідентичності - Підвищена чутливість до оцінки дорослих - Схильність до наслідування авторитетів
Середній підлітковий вік (15–16 років)	<ul style="list-style-type: none"> - Завершення основних фізичних змін - Стабілізація гормонального фону - Формування фізичної витривалості 	<ul style="list-style-type: none"> - Зростання самосвідомості - Пошук смислів і життєвих орієнтирів - Формування критичного мислення - Прагнення до незалежності від дорослих
Пізній підлітковий вік (17–18(19) років)	<ul style="list-style-type: none"> - Завершення статевого дозрівання - Формування стабільного фізичного стану - Гармонізація роботи фізіологічних систем 	<ul style="list-style-type: none"> - Становлення світогляду - Відчуття відповідальності за власні рішення - Підвищення самоконтролю - Орієнтація на особистісний і професійний розвиток

Отже, розвиток підлітків має послідовний характер, проходячи від нестабільності до більшої зрілості фізичного та психологічного стану. Кожен етап має свої унікальні виклики та потребує відповідної підтримки з боку дорослих. Ранній підлітковий вік більше пов'язаний з емоційною нестабільністю, тоді як пізній — із формуванням особистісної відповідальності.

Розуміння цих особливостей допомагає будувати ефективну взаємодію з підлітками на кожному етапі їхнього розвитку.

Однією з основних психологічних особливостей підлітків є їхня висока чутливість до змін у власному тілі та визнання себе в соціумі. Це може призводити до підвищеної емоційності та схильності до конфліктів. Підлітки часто прагнуть відстояти свою автономію, що виявляється у протестних діях або порушенні правил, що можуть привести до конфліктів з дорослими.

Водночас, дослідник У. Б. Михайлишин [33, с. 90] розглядає підлітковий вік як перехідний період, що складається з двох фаз. Перша, негативна фаза, пов'язана зі згасанням попередніх інтересів і відзначається протестом і негативним настроєм. Друга, позитивна фаза, характеризується появою нових інтересів і власних уявлень. Криза 13 років, або криза незалежності, є ключовим етапом цього періоду і виражається у непокорі, негативному ставленні до вимог дорослих та складній поведінці [с. 90].

Згідно з сучасними дослідженнями В. І. Немеша, у психології підлітків, можна виокремити наступні основні протиріччя цього віку:

- перехідність між дитинством і дорослістю;
- протиріччя між різними темпами розвитку психічних процесів і соціальних аспектів дорослішання;
- протистояння між нормативністю та виявленням активності;
- одночасність процесів соціалізації та індивідуалізації;
- боротьба між статевим дозріванням і соціальними заборонами на сексуальну активність [37, с. 94].

Наявність внутрішніх розбіжностей грає важливу роль у формуванні особистості підлітків. Ці конфлікти можуть виникати через різницю між бажаннями та можливостями, а їх вирішення може стати тривалим процесом. Крім того, на початковому етапі підліткового періоду, коли їхнє сприйняття світу відрізняється від дорослих, ці конфлікти можуть загостритися. З одного боку, дорослі продовжують ставити вимоги, як для дитини, що може сповільнювати процес їхнього дорослішання. З іншого боку, підлітки вже

сприймають себе як дорослих і очікують більшої самостійності та поваги до своїх прав. Ця несумісність очікувань часто стає причиною конфліктів у їхніх взаєминах з дорослими, ровесниками та батьками [39, с. 388].

На думку дослідника О. А. Вовченко, однією з головних особливостей емоційного реагування підлітків на конфлікти є їхня схильність до імпульсивності. Часто підлітки не здатні одразу раціонально оцінити ситуацію, натомість керуються першими емоційними імпульсами — гнівом, образою, розчаруванням [9, с. 33]. Це пов'язано з тим, що їхня нервова система ще розвивається, а досвід саморегуляції емоцій є недостатнім. Підлітки гостро сприймають будь-які обмеження їхньої свободи, критику чи несправедливість, що посилює конфліктність їхньої поведінки.

Ще однією характерною рисою є підвищена чутливість до оцінки з боку оточення. На думку дослідниці А. В. Кротової, підлітки прагнуть утвердити свою самостійність і значимість серед ровесників та дорослих. Тому в конфліктних ситуаціях вони можуть проявляти агресію, впертість або замкнутість як спосіб захисту власного «Я» [26, с. 97]. Більшість емоційних реакцій підлітків у конфліктах має захисний характер і пов'язана з їхніми спробами зберегти власну гідність та самоповагу.

Водночас емоційне реагування підлітків дуже залежить від особистісних особливостей та досвіду попередніх взаємодій. Діти, які отримують у родині підтримку, розуміння та вчать ефективно вирішувати суперечки, зазвичай демонструють більш стримані й конструктивні реакції на конфлікти. Натомість ті, хто стикається з постійною критикою чи жорстким контролем, можуть бути більш агресивними або, навпаки, пасивно уникати вирішення проблем.

На нашу думку, емоційне реагування підлітків на конфлікти має свої особливості, зумовлені віковими змінами, прагненням до самостійності та важливістю соціального визнання. Розуміння цих процесів є необхідним для побудови ефективної комунікації з підлітками та допомоги їм у розвитку навичок конструктивного вирішення конфліктів.

З роками серед підлітків наростає конфліктність, що виявляється в збільшенні випадків хуліганства, крадіжок та злочинності серед молоді. Будь-які обмеження, які накладаються на молодих особистостей, часто спричиняють їхній протест та емоційну реакцію. Це зростання напруженості призводить до виникнення конфліктів, які стають значущою проблемою у навчальному процесі. Дослідниці І. Сорока та І. Синявська зазначають, що ефективне управління цими конфліктами, або навіть їх попередження, відіграє ключову роль у взаємодії вчителів із учнями. Важливим елементом цього є розуміння особистості кожного учня вчителем, що сприяє гармонійному розвитку як педагога, так і його учнів [44, с. 22].

Підлітки мають складну емоційну природу, що сприяє інтенсивному переживанню конфліктів. Їхня емоційна нестабільність, зумовлена змінами в гормональному фоні та мозковій діяльності, може призвести до спалахів агресії, гніву чи депресії під час конфліктів. Відповідно до цього, підлітки часто мають труднощі в контролюванні своїх емоцій, що іноді призводить до імпульсивних і непродуманих вчинків.

Соціальні фактори відіграють ключову роль у формуванні конфліктної поведінки підлітків. Дослідники Л. Федоренко та М. Данілевська зазначають, що родина, школа та однолітки створюють соціальне середовище, яке або сприяє конструктивному вирішенню суперечок, або, навпаки, стимулює розвиток деструктивних конфліктних моделей [50, с. 167].

Родина є першою і найважливішою соціальною групою, що впливає на поведінку дитини. Стиль виховання, емоційна атмосфера в родині, рівень підтримки та взаємоповаги визначають, як підліток буде реагувати на конфліктні ситуації. В сім'ях, де панують агресія, байдужість або гіперконтроль, діти часто засвоюють неконструктивні способи розв'язання конфліктів — агресію, маніпуляцію, уникнення відповідальності. Натомість у родинях, де панує довіра й діалог, підлітки вчаться конструктивній комунікації і вмінню шукати компроміси.

Школа виступає другим важливим осередком соціалізації. Стиль педагогічного спілкування, правила шкільного життя, рівень справедливості та підтримки вчителів значно впливають на поведінку підлітків []. Недостатня увага до емоційних потреб учнів, упереджене ставлення або відсутність належних механізмів вирішення конфліктів можуть спричиняти зростання агресії, протестної поведінки або зниження довіри до дорослих.

Велике значення мають також однолітки. Дослідниця В. О. Вавілова зазначає, що у підлітковому віці прагнення бути прийнятим у групі часто стає пріоритетом. Негативний вплив «групи однолітків» може сприяти формуванню конфліктної, зухвалої або навіть девіантної поведінки. Підлітки можуть копіювати агресивні моделі поведінки, аби зберегти статус у групі, або, навпаки, переживати соціальну ізоляцію, що також викликає внутрішні конфлікти й агресію [7, с. 91].

На нашу думку, соціальне середовище є визначальним у розвитку конфліктної поведінки підлітків. Гармонійні стосунки в родині, підтримка та справедливість у школі, а також позитивне середовище серед однолітків сприяють формуванню в підлітків умінь конструктивно вирішувати конфлікти та розвивати емоційну стійкість.

За результатами дослідження встановлено, що підлітковий вік є критичним періодом розвитку особистості, який супроводжується підвищеною конфліктністю через фізіологічні, психологічні та соціальні зміни. Прагнення до самостійності, чутливість до оцінки оточення та емоційна нестабільність є основними чинниками конфліктної поведінки підлітків. Особливості конфліктної поведінки залежать від вікової групи: молодші підлітки демонструють емоційну імпульсивність, старші — прагнення до самостійного вирішення суперечок. Значну роль у розвитку конструктивної поведінки відіграють умови виховання, стиль спілкування з дорослими та підтримка в родині. Несумісність очікувань дорослих і підлітків щодо ступеня самостійності часто провокує загострення конфліктів. Підлітки реагують на суперечності переважно емоційно, часто агресивно або через протестну

поведінку. Наявність внутрішніх суперечностей між бажаннями й можливостями також ускладнює адаптацію до соціальних норм. Розуміння вікових особливостей підлітків дозволяє ефективніше будувати взаємодію з ними та сприяти розвитку навичок конструктивного розв'язання конфліктів. Таким чином, підтримка, повага до підліткової самостійності та навчання емоційної саморегуляції є важливими чинниками профілактики конфліктної поведінки.

1.3. Класифікація стратегій вирішення конфліктів у підлітковому віці

Проблема вирішення конфліктів є однією з центральних у сучасній соціології, психології та інших гуманітарних науках. У дослідженнях багатьох науковців підкреслюється важливість стратегічного підходу до управління конфліктами, що дозволяє знаходити ефективні методи для мінімізації негативних наслідків і максимізації позитивних результатів.

Стратегія вирішення конфліктів – це певний систематизований підхід, спрямований на зниження напруженості між сторонами конфлікту та на пошук оптимальних шляхів для досягнення взаємоприязного рішення [46, с. 427]. Наукове розуміння цієї стратегії варіюється залежно від напрямку досліджень і теоретичних концепцій.

Одним із найбільш відомих підходів є класифікація стратегій за К. В. Томасом та Р. Г. Кілменом. У їхній моделі виділяються п'ять основних стратегій: конкуренція, співпраця, компроміс, уникнення і пристосування. Кожна з цих стратегій базується на різному балансі між рівнем співпраці та рівнем конкуренції між сторонами конфлікту [47].

Конкуренція виявляється у прагненні однієї зі сторін максимізувати власні інтереси на шкоду іншій стороні. Співпраця передбачає спільне вирішення проблеми, при якому обидві сторони досягають вигоди. Компроміс є стратегією, за якої кожна сторона погоджується на часткові поступки.

Уникнення характеризується небажанням прямо вирішувати конфлікт. Пристосування означає задоволення потреб однієї зі сторін за рахунок іншої. На нашу думку, модель є однією з найбільш впливових і широко використовуваних у практиці та науці з дослідження конфліктів.

Інші дослідники, зокрема К. Шерф підкреслює, що вибір стратегії вирішення конфліктів залежить не лише від бажання осіб досягти своїх цілей, але й від контексту конфлікту, культурних аспектів, а також індивідуальних особливостей учасників. К. Шерф наголошує на важливості контекстуального підходу до конфліктів, зокрема на різницях у застосуванні стратегій у міжкультурних або міжгрупових конфліктах [62, с. 13].

Дослідники М. Убінгер, П. Хандал та К.Д. Массура, розглядають конфлікти як динамічні процеси, що змінюються в залежності від зовнішніх обставин, рівня емоційного напруження та інтересів сторін. Дослідники підкреслює, що ефективне вирішення конфліктів потребує здатності до саморегуляції, емпатії та гнучкості у виборі стратегії, в залежності від конкретних обставин [63, с. 55].

Загалом, стратегії вирішення конфліктів є багатовимірними та залежать від ряду факторів, включаючи індивідуальні психологічні характеристики учасників, тип конфлікту та соціокультурний контекст. Застосування різних стратегій вирішення конфліктів залежить від конкретних умов і здатності учасників конфлікту до ефективної комунікації і компромісу.

Підлітковий вік є періодом глибоких особистісних змін, активного формування самооцінки, цінностей та моделей соціальної поведінки. Саме в цей час закладаються основи навичок взаємодії з оточенням, зокрема стратегій вирішення конфліктів. Кожна стратегія має свої психологічні особливості, пов'язані зі специфікою розвитку підлітків. Стратегії вирішення конфліктів у підлітків є відображенням їхнього емоційного розвитку, рівня соціальної компетентності та особистісних установок. Ефективна підтримка з боку дорослих – педагогів, батьків, психологів – може допомогти підліткам

навчитися усвідомлено обирати конструктивні стратегії, розвивати емпатію, асертивність та здатність до конструктивного діалогу.

Відобразимо в табл. 1.3 класифікацію стратегії вирішення конфліктів.

Таблиця 1.3

Види стратегії вирішення конфліктів [51, с. 114]

Категорія	Стратегія	Опис	Результат
Тип поведінки	Агресивна стратегія	Використання сили, домінування або маніпуляцій для досягнення своїх цілей.	Односторонній вигравш однієї сторони, може призвести до емоційних травм і розриву взаємин.
	Уникнення конфлікту	Уникання взаємодії з конфліктуючими сторонами, намагання уникнути емоційного напруження.	Тимчасове зниження напруги, але проблема не вирішується, може призвести до її накопичення.
	Компроміс	Досягнення угоди через взаємні поступки.	Обидві сторони задовольняються частково, взаємоповага і зниження конфлікту.
	Співпраця	Активне обговорення проблеми і пошук рішення, яке задовольняє інтереси обох сторін.	Взаємовигідне рішення, яке зміцнює взаємодію та сприяє розвитку соціальних навичок.
Тип результату	Перемога однієї сторони	Одна сторона досягає своїх цілей, інша змушена поступитися.	Односторонній вигравш, може призвести до напруження в майбутньому.
	Рівний результат	Обидві сторони досягають певних поступок, результат є компромісом.	Довгострокова співпраця та взаємоповажне ставлення.
	Спільне вирішення	Обидві сторони активно працюють разом для досягнення спільного вигоди, що задовольняє інтереси обох.	Зміцнення взаємин, розвиток співпраці та підвищення ефективності комунікацій.

Аналіз стратегій вирішення конфліктів показує, що вибір стратегії суттєво впливає на якість взаємин між сторонами. Агресивна поведінка і уникнення здебільшого не вирішують проблему конструктивно і можуть погіршити ситуацію. Натомість співпраця та компроміс сприяють збереженню взаємоповаги і розвитку соціальних навичок. Ефективне вирішення конфліктів ґрунтується на прагненні до спільного результату й активному діалозі [].

Підлітки, які обирають конкуренцію як спосіб вирішення конфлікту, часто прагнуть самоствердитися, захистити свої інтереси або продемонструвати

власну силу. Для них характерна імпульсивність, емоційна збудливість і потреба у визнанні. У цій стратегії проявляється недостатня розвиненість емпатії та орієнтація на власні потреби замість потреб інших. Часто це пов'язано з прагненням встановити свій авторитет у групі однолітків.

Співпраця в підлітків свідчить про вищий рівень соціальної зрілості. Ця стратегія характерна для тих, хто має розвинену здатність до рефлексії, емпатії та вміння ставити себе на місце іншого. Такі підлітки прагнуть знайти рішення, яке буде прийнятним для обох сторін, і готові до відкритого діалогу. Співпраця часто пов'язана з бажанням зберегти дружні стосунки та уникнути тривалого конфлікту.

Компромісна стратегія у підлітків відображає готовність до взаємних поступок, хоча й часто з домішкою нерішучості або бажання швидко завершити конфлікт. Психологічною особливістю тут є здатність балансувати між власними інтересами та інтересами іншого. Однак підлітки можуть обирати компроміс не завжди з щирого бажання, а інколи через втому від конфлікту або страх перед втратою статусу у групі [53, с. 83].

Уникнення конфлікту серед підлітків часто є результатом страху перед негативними емоціями або соціальним осудом. Це може свідчити про невпевненість у собі, низьку самооцінку або відсутність навичок асертивної поведінки. Підлітки, які обирають уникнення, намагаються мінімізувати напругу, однак це часто призводить до накопичення внутрішнього стресу і нерозв'язаних проблем [42, с. 169].

Пристосування у підлітковому віці може вказувати на прагнення бути прийнятим у групі або уникнути самотності. Часто такі підлітки жертвують власними інтересами задля збереження гармонії у стосунках. Психологічною особливістю тут є сильна залежність від думки інших, чутливість до соціальної оцінки та іноді недостатня сформованість особистісних кордонів.

У складних або загрозливих ситуаціях підлітки з високим рівнем тривожності можуть обирати стратегію уникнення, прагнучи мінімізувати стрес і уникнути відкритої конфронтації. Навпаки, підлітки з домінуючими або

імпульсивними рисами частіше схильні застосовувати агресивні стратегії для досягнення власних цілей [18, с. 15].

Особистості з розвиненими навичками емпатії та комунікації переважно обирають співпрацю або компроміс, адже вони здатні враховувати інтереси інших і прагнуть до збереження гармонійних стосунків. При цьому ситуаційний контекст також має велике значення: якщо конфлікт стосується важливих цінностей чи питань самоідентифікації, навіть зазвичай спокійний підліток може обрати більш рішучу або навіть конфронтаційну стратегію.

Класифікація стратегій вирішення конфліктів у підлітковому віці відображає складність і багатовимірність цього процесу, що залежить як від особистісних характеристик підлітків, так і від соціокультурного контексту. Підлітки, через специфіку свого вікового розвитку, схильні обирати стратегії, що відповідають їхньому рівню емоційної зрілості, потребі у визнанні або прагненні зберегти гармонію у взаєминах. Важливим є те, що конструктивні стратегії (співпраця, компроміс) сприяють розвитку соціальних навичок, емоційного інтелекту та стійких взаємин, тоді як агресивна поведінка чи уникнення можуть поглиблювати проблеми. Ефективна підтримка з боку дорослих допомагає підліткам навчитися усвідомлено обирати більш конструктивні шляхи вирішення конфліктів, що є важливим чинником їхнього гармонійного особистісного розвитку.

1.4. Психологічні фактори, що впливають на вибір стратегії вирішення конфлікту

Конфлікти є неминучою частиною людського життя, і їх виникнення часто пов'язане з різними інтересами, потребами, цілями або цінностями учасників. Способи, якими люди розв'язують конфлікти, значною мірою залежать від їх психологічних характеристик, таких як самооцінка, емоційна інтелігентність і стресостійкість. Ці фактори можуть впливати на вибір

стратегії вирішення конфлікту, визначаючи, чи буде конфлікт конструктивним, чи, навпаки, поглибить протиріччя.

Самооцінка є важливим психологічним фактором, що визначає, як особистість сприймає себе у різних ситуаціях. Висока самооцінка допомагає людині почуватися впевнено в собі, що сприяє вибору стратегій вирішення конфлікту, орієнтованих на конструктивний діалог і взаєморозуміння []. Людина з високою самооцінкою часто прагне до співпраці та шукає компромісу, оскільки вона не боїться визнати свої помилки або вислухати іншу точку зору [21, с. 110].

Натомість люди з низькою самооцінкою можуть схилитися до захисних стратегій, таких як уникання або агресивна поведінка, оскільки їм важко прийняти критику або визнати власну недосконалість. Вони можуть бути надто зосереджені на власному образі, що заважає конструктивному вирішенню конфлікту.

Емоційна інтелігентність (ЕІ) відноситься до здатності розпізнавати, розуміти та регулювати власні емоції, а також емоції інших людей. Люди з високим рівнем ЕІ здатні краще справлятися з конфліктами, оскільки вони можуть адекватно оцінити емоційну ситуацію і вибрати відповідну стратегію взаємодії [28, с. 199].

Згідно тверджень дослідників О. Бойко та Г. Горун, висока емоційна інтелігентність дозволяє людині ефективно управляти своїми емоціями, не піддаватися імпульсивним реакціям і проявляти емпатію до іншої сторони [5, с.30]. В таких випадках конфлікт може бути розв'язаний через компроміс або співпрацю, зважаючи на потреби і почуття обох сторін. Людина з низьким рівнем ЕІ може мати проблеми з контролем емоцій і, ймовірно, вибиратиме стратегії уникання або агресивної поведінки, що лише посилює конфлікт.

Стресостійкість визначає здатність людини ефективно справлятися з негативними стресовими ситуаціями без істотних порушень психічного та фізичного здоров'я. На думку О. Кокун, висока стресостійкість дозволяє особі зберігати спокій і розуміння в конфліктних ситуаціях, що, в свою чергу, дає

змогу вибрати стратегії вирішення конфлікту, які сприяють його конструктивному вирішенню [22, с. 95]. Стресостійкі люди, як правило, мають здатність до об'єктивної оцінки ситуації та здатні залишатися націленими на розв'язання конфлікту без надмірної емоційної реакції. Вони часто обирають стратегії компромісу або співпраці, адже можуть контролювати емоційний фон і фокусуватися на результатах, а не на власних почуттях.

З іншого боку, люди з низькою стресостійкістю можуть бути схильні до екстремальних реакцій, таких як агресія, втеча або демонстрація пасивної поведінки, що може призвести до ескалації конфлікту або його незадовільного вирішення.

На нашу думку, психологічні фактори, такі як самооцінка, емоційна інтелігентність і стресостійкість, суттєво впливають на вибір стратегії вирішення конфліктів. Висока самооцінка і емоційна інтелігентність сприяють вибору конструктивних стратегій, орієнтованих на співпрацю і пошук компромісу, в той час як низька самооцінка, емоційна нестабільність та низька стресостійкість можуть призводити до агресії, уникання або деструктивних стратегій, що лише поглиблюють конфлікт.

Підлітковий вік є періодом інтенсивного становлення особистості, самовизначення та пошуку власного місця у світі. Саме в цей час виникає велика кількість конфліктних ситуацій, які можуть мати як конструктивний, так і руйнівний характер [25, с. 165]. Вибір стратегії вирішення конфлікту у підлітковому середовищі значною мірою визначається особистісними характеристиками, серед яких особливу роль відіграють агресивність, імпульсивність та рівень соціальної підтримки.

Агресивність як особистісна риса сприяє вибору конфронтаційних стратегій вирішення конфлікту. На думку дослідниці І. Ясточкіної, підлітки з високим рівнем агресивності часто вдаються до фізичного чи вербального насильства замість конструктивного діалогу. Для них характерні емоційні реакції, бажання домінувати, що ускладнює пошук компромісу та призводить до ескалації конфліктів [55, с. 169]. У той же час, в окремих випадках

агресивність може проявлятися у формі активного захисту власних прав, однак без належного контролю така поведінка рідко призводить до продуктивних результатів.

Імпульсивність також суттєво впливає на конфліктну поведінку підлітків. Імпульсивні підлітки зазвичай діють під впливом емоцій, не аналізуючи наслідків своїх вчинків. Їхні рішення часто є спонтанними та нестриманими, що збільшує ризик використання непродуктивних стратегій, таких як уникнення відповідальності, агресія або звинувачення інших. На думку дослідників Н. Литвинчук, Л. Смолінчук та А. Дараган, саме вміння стримувати імпульсивні реакції і діяти обдуманно приходять із досвідом, тому підтримка дорослих і розвиток навичок саморегуляції є критично важливими [29, с. 96].

Водночас рівень соціальної підтримки суттєво модифікує вибір стратегії вирішення конфлікту. Підлітки, які відчують підтримку з боку родини, друзів та педагогів, частіше обирають конструктивні підходи до розв'язання суперечок. Наявність довірливих стосунків і позитивних моделей поведінки сприяє розвитку навичок співпраці, емпатії та пошуку компромісу. Навпаки, нестача підтримки, почуття самотності або відчуженості можуть сприяти агресивній або пасивній поведінці у конфліктах.

Отже, агресивність і імпульсивність підвищують ризик неконструктивних стратегій вирішення конфліктів у підлітковому середовищі, тоді як соціальна підтримка є захисним фактором, що сприяє розвитку більш зрілих і ефективних моделей поведінки. Розуміння цих взаємозв'язків є важливим для формування безпечного, підтримуючого середовища для підлітків та розвитку їхніх соціальних і емоційних навичок.

Відобразимо на рис. 1.2 фактори впливу на вибір стратегії у вирішенні конфліктів.

Згідно рис. 1.2, психологічні емоції, такі як гнів, страх чи спокій, значно впливають на те, як людина підходить до конфлікту. Наприклад, гнів може призвести до змагання чи конкуренції, тоді як страх або тривога можуть підштовхнути до уникнення або пристосування.

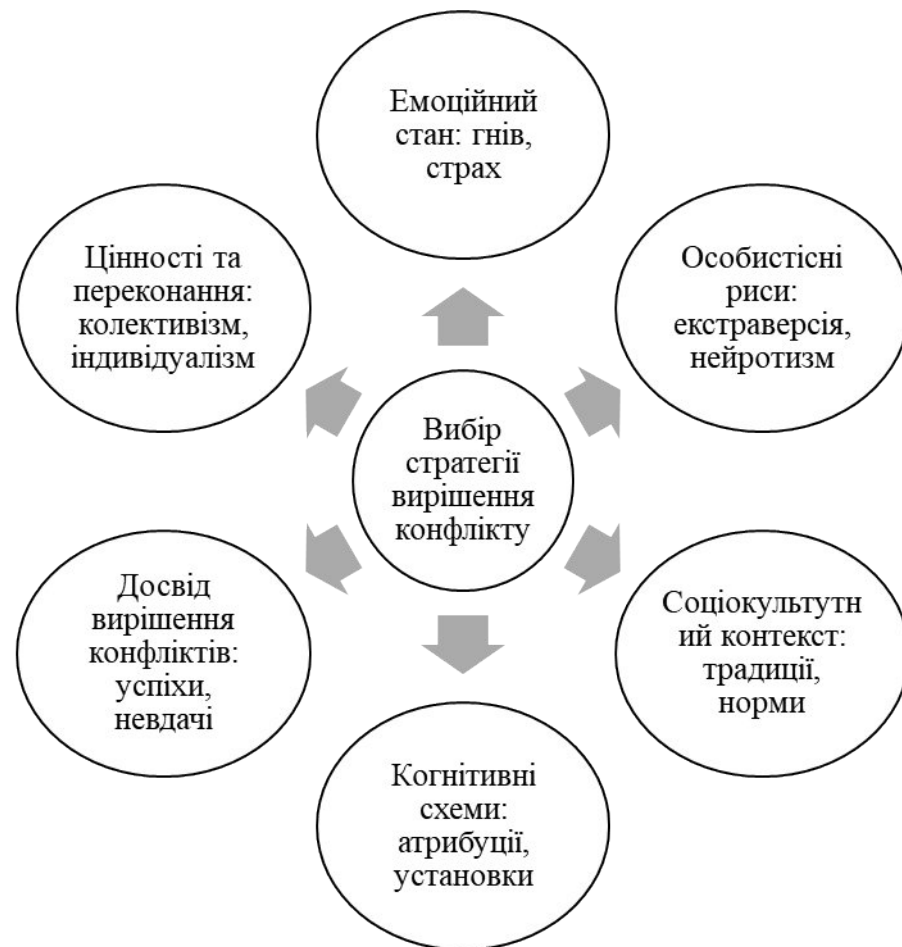

Рис. 1.2. Фактори впливу на вибір стратегії у вирішенні конфліктів [20, с.60]

Риси особистості, такі як екстраверсія чи інтроверсія, нейротизм або відкритість до нових досвідів, визначають, чи буде людина схилитися до активної боротьби за свої інтереси чи більш спокійно шукати компроміс.

Людина, яка мала успішний досвід вирішення конфліктів, ймовірно, вибратиме стратегію, яку вона вже використовувала раніше, особливо якщо вона привела до позитивних результатів. Успіхи або невдачі в минулому формують уявлення про ефективність різних підходів.

Способи, якими людина інтерпретує та оцінює конфлікти, зокрема через атрибуції чи когнітивні установки, також визначають вибір стратегії. Якщо людина схильна вважати конфлікти негативними і небезпечними, вона, ймовірно, обере стратегію уникнення.

Світогляд і цінності людини, зокрема її орієнтація на індивідуалізм або колективізм, мають великий вплив на підхід до вирішення конфлікту. Наприклад, в індивідуалістичних культурах більш прийнятними можуть бути стратегії конкуренції, тоді як у колективістичних - співробітництво чи компроміс.

Культурні норми і очікування також формують поведінку під час конфлікту. У різних культурах можуть бути різні очікування щодо того, як повинна проявлятися поведінка в конфліктних ситуаціях, що може визначити вибір стратегії.

Вибір стратегії вирішення конфлікту залежить від взаємодії емоційного стану, особистісних рис, досвіду, когнітивних схем, цінностей і соціокультурного контексту. Ці фактори можуть сприяти вибору однієї з п'яти основних стратегій: конкуренції, співробітництва, компромісу, уникнення або пристосування. Розуміння цих факторів є важливим для ефективного вирішення конфліктів, адже кожен з них визначає, як людина реагуватиме в ситуаціях, що потребують вирішення суперечностей [32].

Результати дослідження показали, що вибір стратегії вирішення конфлікту залежить від численних психологічних факторів, таких як емоційний стан, особистісні риси, досвід вирішення конфліктів, когнітивні схеми, цінності, переконання та соціокультурний контекст. Емоції, зокрема гнів чи страх, здатні значно вплинути на підхід до конфлікту, визначаючи чи людина вибирає змагання, уникнення чи співпрацю. Особистісні характеристики, такі як екстраверсія, нейротизм або рівень відкритості до досвіду, також визначають типові реакції в конфліктних ситуаціях. Люди з високим рівнем емоційної інтелігентності зазвичай обирають конструктивні стратегії, орієнтуючись на співпрацю та пошук компромісу, тоді як низька емоційна стійкість може призвести до агресії або уникання. Крім того, соціокультурний контекст, зокрема культурні норми та цінності, можуть визначати, чи буде вибрано індивідуалістичну стратегію конкуренції, чи більш колективістичну стратегію співпраці. Отже, психологічні фактори взаємодіють між собою, і їх

комплексний вплив на вибір стратегії вирішення конфлікту дозволяє визначити, яким чином буде розв'язано суперечку: через конкуренцію, співпрацю, компроміс, уникання чи пристосування.

Висновки до першого розділу

1. У процесі дослідження поняття конфлікту було встановлено, що існує багато теоретичних підходів до його визначення в психології та соціології, які варіюються від традиційного розуміння конфлікту як боротьби за ресурси до більш складних моделей, що враховують соціальні і психологічні аспекти. Це свідчить про складність і багатогранність явища конфлікту, особливо в контексті підліткової вікової групи.

2. Підлітковий вік є періодом значних психологічних змін, що безпосередньо впливає на конфліктну поведінку. Виявлено, що підлітки схильні до емоційних реакцій і імпульсивної поведінки, а також частіше реагують на конфлікти через інтенсивні переживання, що зумовлені недостатнім рівнем емоційної зрілості.

3. Дослідження показало, що на формування конфліктної поведінки підлітків значно впливають соціальні фактори, зокрема родина, школа та взаємини з однолітками. Важливу роль відіграє не тільки стиль виховання в сім'ї, але й вплив групи однолітків, що може як підсилювати, так і зменшувати конфліктність підлітка.

4. Аналіз стратегій вирішення конфліктів у підлітковому віці показав, що вибір конкретної стратегії (конкуренція, співпраця, компроміс, ухилення, адаптація) залежить від конкретної ситуації та особистісних характеристик підлітка. Психологічні фактори, такі як рівень самооцінки, емоційна інтелігентність і стресостійкість, суттєво впливають на вибір стратегії, що підтверджує важливість індивідуальних особливостей підлітків у конфліктних ситуаціях.

РОЗДІЛ 2 МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ СТРАТЕГІЇ ВИРІШЕННЯ КОНФЛІКТІВ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІСІ

2.1. Огляд та обґрунтування методик емпіричного дослідження

У сучасній науковій діяльності емпіричне дослідження виступає ключовим етапом здобуття достовірних знань про соціальні, психологічні, економічні та інші явища. Емпіричні методики дозволяють отримати дані безпосередньо з реального середовища, вивчаючи факти, поведінку чи відгуки людей. Правильний вибір методики дослідження визначає його валідність, надійність та релевантність.

Перш за все, емпіричні дослідження можна умовно поділити на якісні та кількісні. Якісні методи (наприклад, інтерв'ю, фокус-групи, спостереження) націлені на глибоке розуміння мотивацій, думок чи соціального контексту поведінки. Кількісні методи (анкетування, тести, експеримент) дозволяють отримати узагальнені дані, що піддаються статистичному аналізу.

Однією з найбільш поширених методик є анкетування — інструмент, який забезпечує збір великого обсягу інформації за короткий час. Його перевагами є стандартизація питань, можливість обробки за допомогою статистичних методів, а також доступність. Проте при створенні анкети необхідно враховувати її надійність і валідність, формулювати питання чітко та уникати упереджених формулювань [36, с. 93].

Іншим ефективним інструментом є соціально-психологічне тестування, яке застосовується для вимірювання особистісних характеристик, інтелектуальних здібностей, рівня тривожності тощо. Обґрунтування використання конкретного тесту передбачає перевірку його психометричних властивостей, адаптації до цільової аудиторії та відповідність меті дослідження.

Спостереження як метод дослідження дозволяє фіксувати поведінку індивіда або групи у природному середовищі. Цей метод є особливо корисним у

дослідженнях, де важко застосовувати вербальні засоби виміру. Однак, важливо уникати суб'єктивності спостерігача, застосовуючи систематизовані схеми фіксації поведінки.

Для підтвердження причинно-наслідкових зв'язків широко застосовується експеримент. Його суть полягає у створенні контрольованих умов і вимірюванні впливу незалежної змінної на залежну. Цей метод має високу внутрішню валідність, проте складність його реалізації часто обмежує використання в соціогуманітарних дослідженнях [39, с. 388].

Обґрунтування методик емпіричного дослідження залежить від теми, гіпотези, об'єкта та предмета дослідження. Наприклад, якщо метою є вивчення впливу соціальних мереж на самооцінку підлітків, доречно поєднати анкетування, шкали самооцінки та напівструктуровані інтерв'ю для отримання більш повної картини.

Сутність емпіричного дослідження полягає в цілеспрямованому зборі даних про об'єкти чи явища, що вивчаються, з використанням різноманітних методів — спостереження, експерименту, анкетування, інтерв'ю, тестування тощо. Отримані результати є основою для подальших теоретичних висновків або перевірки вже наявних гіпотез. На відміну від теоретичного аналізу, емпіричне дослідження завжди пов'язане з практикою, конкретними обставинами та контекстом [4, с. 89].

Застосування емпіричного методу має свої особливості залежно від об'єкта дослідження, мети та завдань. Наприклад, у соціальних науках дослідники активно використовують опитування та інтерв'ю, щоб вивчити поведінку, думки та ставлення людей. Водночас у природничих науках перевага надається експериментам, які дають змогу виявити причинно-наслідкові зв'язки між явищами. У педагогіці, психології, економіці та інших галузях емпіричний підхід дозволяє не лише описати явища, а й оцінити ефективність певних методів, інструментів чи стратегій.

Особливістю емпіричного дослідження є його залежність від правильного вибору методів збору та аналізу даних, дотримання об'єктивності, точності й

репрезентативності результатів. Важливу роль також відіграє етап підготовки: визначення мети, формулювання гіпотез, вибір вибірки та інструментарію. Ефективність емпіричного дослідження значною мірою залежить від вміння дослідника інтерпретувати зібрані дані у відповідності до наукових стандартів.

Отже, емпіричне дослідження є невід'ємною частиною наукового пізнання, яка забезпечує зв'язок між теорією і практикою. Його застосування дозволяє перевірити гіпотези, уточнити наукові концепції та отримати нові знання на основі реального досвіду. В умовах сучасної науки емпіричний підхід є не лише бажаним, а й необхідним для забезпечення достовірності та актуальності результатів досліджень.

Конфлікти є невід'ємною частиною міжособистісної взаємодії, особливо в підлітковому віці, коли відбувається активне формування особистості, самосвідомості та соціальних навичок. Вивчення стратегій вирішення конфліктів у підлітків має важливе значення для педагогіки, психології та соціальної роботи. Емпіричне дослідження в цій сфері дозволяє не лише описати характерні моделі поведінки, а й розробити ефективні заходи профілактики та корекції деструктивних реакцій.

Методологія емпіричного дослідження передбачає системний підхід до пізнання досліджуваного явища. Насамперед визначаються цілі, завдання, об'єкт і предмет дослідження. Об'єктом у даному випадку є підлітки як соціально-психологічна група, а предметом — особливості їхніх стратегій поведінки в конфліктних ситуаціях. Методологічна база може спиратися на когнітивно-біхевіоральні теорії, теорію соціального навчання та концепцію стилів поведінки в конфлікті (наприклад, модель Томаса-Кілмана) [47].

Методики емпіричного дослідження підбираються відповідно до мети — діагностики, аналізу та класифікації стратегій конфліктного реагування. Наприклад методика визначення самооцінки (М. Лемак, В. Петрище) [28, с. 199]. Самооцінка є важливою детермінантою соціальної поведінки підлітка. Низька або завищена самооцінка може зумовлювати неадекватне сприйняття конфліктних ситуацій, підвищену тривожність або агресивність. Ця

методика дозволяє визначити рівень самооцінки, що важливо для інтерпретації схильності підлітка до тієї чи іншої стратегії вирішення конфліктів.

Методика «Особистісна агресивність і конфліктність» (Є. П. Ільїн, П. А. Ковальов) [32]. Агресивність є однією з центральних характеристик, що впливають на деструктивні стратегії поведінки в конфлікті. Методика дає змогу кількісно оцінити рівень агресивності й загальну конфліктність особистості, що є важливими для профілю поведінки підлітка в ситуаціях соціальної напруги.

Методика діагностики схильності до конфліктної поведінки (К. Томас, адаптація Н. В. Гришиної) [47]. Це базова методика для оцінки стратегій поведінки в конфліктних ситуаціях (суперництво, уникнення, компроміс, пристосування, співпраця). Вона безпосередньо пов'язана з темою дослідження і дозволяє виявити індивідуальний стиль розв'язання конфліктів у підлітків.

Соціометрія та методика «незакінчені речення» — використовуються для вивчення особливостей соціального сприйняття, рівня тривожності та міжособистісних відносин у колективі, що опосередковано впливає на конфліктну поведінку.

Спостереження та аналіз конкретних ситуацій — дозволяють зафіксувати типові реакції підлітків у реальних умовах (наприклад, у класі, позашкільних групах, під час гри чи обговорення).

Особливу увагу варто приділити етичним аспектам дослідження: отриманню згоди батьків, забезпеченню конфіденційності результатів, формулюванню питань у доступній та безпечній для підлітка формі [47].

Результати емпіричного дослідження дають змогу визначити домінуючі стратегії розв'язання конфліктів, співвідношення конструктивних і деструктивних моделей поведінки, а також виявити потребу в корекційних заходах. На основі отриманих даних можуть бути розроблені тренінгові програми, психологічні консультації та педагогічні підходи для формування культури ненасильницької комунікації серед підлітків.

Таким чином, методологічно обґрунтоване та методично чітко організоване емпіричне дослідження є потужним інструментом у вивченні

стратегій вирішення конфліктів у підлітковому віці. Воно дозволяє перейти від абстрактних теоретичних суджень до конкретних висновків, що можуть бути використані в освітній та виховній практиці.

2.2. Методика визначення самооцінки» (авторство М. Лемак, В. Петрище)

Самооцінка є ключовим чинником, що впливає на поведінку підлітків у соціальних ситуаціях, зокрема у конфліктних. Від рівня сформованості самооцінки залежать обрана стратегія вирішення конфліктів, комунікативна поведінка, здатність до саморегуляції. У цьому контексті актуальним є використання методики визначення самооцінки авторства М. Лемак та В. Петрище в емпіричному дослідженні стратегій вирішення конфліктів у підлітковому віці.

Методика призначена для вивчення рівня самооцінки підлітка шляхом співставлення образу «Я» з образом «Мого ідеалу» (Додаток А). Учасник ранжує 20 рис характеру відповідно до особистісної значущості (колонка «Я»), а потім ранжує ті самі риси з позиції свого уявлення про ідеальну особистість (колонка «Мій ідеал»). Далі обчислюється різниця між позиціями рис у цих двох колах у квадраті — таким чином визначається ступінь розбіжності між реальним «Я» і бажаним «Я-ідеалом» [28, с. 200].

Ця методика базується на концепції когнітивної дисонансності: чим вищий рівень розбіжності між «Я» і «Ідеалом», тим нижча самооцінка. Натомість чим ближчі ранги, тим гармонійніше особистісне сприйняття себе.

Інтерпретація результатів відбувається за наступними оцінками:

$SD^2 \leq 40$ – адекватна самооцінка, висока самоідентичність, прийняття себе.

$SD^2 = 41-70$ – дещо занижена або завищена самооцінка, можливі незначні внутрішні конфлікти, прагнення до самопокращення.

$\Sigma D^2 = 71-100$ – нестабільна самооцінка, спостерігається помірна внутрішня незадоволеність собою.

$\Sigma D^2 > 100$ – глибока невпевненість у собі або неадекватна завищена самооцінка, потенційні особистісні труднощі [28, с. 201].

З огляду на психологічні особливості підліткового віку (пошук ідентичності, сенситивність до самооцінки, нестабільність емоційної сфери), визначення рівня самооцінки є важливою умовою для пояснення того, як і чому підліток обирає ту чи іншу стратегію вирішення конфлікту: адаптивну (компроміс, співпраця) чи деструктивну (агресія, уникнення).

Підлітки з адекватною самооцінкою, як правило, демонструють відкритість до діалогу, уміння контролювати емоції, здатність враховувати позицію іншого. Натомість низька або нестабільна самооцінка може зумовлювати уникнення конфліктів або надмірну емоційність у їх вирішенні, а надмірно завищена – агресивність чи домінування. Методика самооцінки дозволяє встановити зв'язок між рівнем самооцінки та обраною стратегією поведінки у конфлікті; є зручною для використання в підлітковому віці (від 14 років); може бути застосована як індивідуально, так і в груповій формі, з подальшим порівняльним аналізом.

Таким чином, методика визначення самооцінки (М. Лемак, В. Петрище) є дієвим інструментом для дослідження внутрішньої картини «Я» у підлітків. Її використання в контексті вивчення стратегій вирішення конфліктів дозволяє глибше зрозуміти психологічну мотивацію конфліктної поведінки, ідентифікувати ризики деструктивних реакцій та створити умови для психологічної підтримки та розвитку емоційної компетентності підлітків.

2.3. «Особистісна агресивність і конфліктність» (авторство Є. П. Ільїн та П. А. Ковальов)

У підлітковому віці формуються ключові риси особистості, що визначають соціальні навички, здатність до конструктивної взаємодії та

адаптації до суспільних норм. Одним із найважливіших аспектів цієї взаємодії є стратегія вирішення конфліктів, що нерідко супроводжуються проявами агресії та конфліктності. Для їх якісної діагностики ефективним інструментом виступає методика «Особистісна агресивність і конфліктність», розроблена Є. П. Ільїним та П. А. Ковальовим.

Методика має на меті виявити схильність підлітка до агресивної або конфліктної поведінки, виявити домінуючі риси, що формують спосіб реагування в соціально напружених ситуаціях. Вона дозволяє не лише зафіксувати наявність таких рис, як настирливість, мстивість, нетерпимість, а й диференціювати їх як елементи позитивної чи негативної агресії та конфліктності.

У структурі методики запропоновано 80 тверджень, які респондент оцінює за принципом згоди або незгоди («Так» / «Ні»). Це забезпечує легкість у проведенні тестування навіть з підлітками, що мають обмежену мотивацію до участі в глибоких опитуваннях або інтерв'ю (Додаток Б) [32].

Кожне твердження пов'язане з однією з восьми шкал: запальність, настирливість, образливість, непоступливість, безкомпромісність, мстивість, нетерпимість до думки інших, підозрілість. За відповідність відповідей ключу кожна реакція оцінюється в 1 бал. Максимальний бал за кожен шкалу — 10. Потім здійснюється підрахунок трьох інтегральних показників:

Позитивна агресивність = настирливість + непоступливість

Негативна агресивність = мстивість + нетерпимість

Конфліктність = безкомпромісність + запальність + образливість + підозрілість [32].

Цей підхід дозволяє перейти від окремих реакцій до узагальненого уявлення про конфліктну поведінку підлітка. Обробка даних є простою, а її стандартизований характер підвищує надійність результатів.

Інтерпретація результатів полягає у порівнянні балів за окремими шкалами з максимально можливим значенням.

Позитивна агресивність, яка включає настирливість і непоступливість, може свідчити про рішучість, активність, здатність до самозахисту, але за умови надмірного рівня – про агресивне нав'язування своєї позиції.

Негативна агресивність, зокрема мстивість і нетерпимість до думки інших, свідчить про низьку толерантність, схильність до руйнівної поведінки, конфліктів «з принципу».

Конфліктність як комплексна категорія виявляє загальну схильність особистості до міжособистісних ускладнень.

Таким чином, методика дозволяє визначити типові моделі реагування підлітка у конфліктній ситуації та виявити потенційно деструктивні елементи його поведінки [32].

Підлітковий вік — період інтенсивної соціалізації, коли молода особистість шукає свою ідентичність, межі дозволеного, формується в контексті групових норм. Конфлікти в цей час є як нормальним, так і необхідним елементом становлення «Я-концепції». Водночас надмірна агресивність чи конфліктність можуть свідчити про глибинні проблеми в емоційній сфері або деформації моделей комунікації. Методика Ільїна-Ковальова є особливо корисною в емпіричних дослідженнях, оскільки:

- дозволяє швидко отримати надійні кількісні показники;
- не потребує спеціальної психологічної освіти у респондента;
- має адаптовану структуру, зручну для статистичної обробки;
- сприяє діагностиці окремих параметрів конфліктної поведінки;
- може поєднуватись з іншими методами (спостереження, інтерв'ю, опитування вчителів) для отримання комплексного портрету підлітка.

Методика також має високу цінність у превентивних практиках: її можна використовувати в школах, соціальних службах, психолого-педагогічних центрах для виявлення ризикових груп та розробки індивідуальних стратегій корекції поведінки.

Таким чином, методика «Особистісна агресивність і конфліктність» Є. П. Ільїна та П. А. Ковальова — це ефективний інструмент для вивчення стратегій

вирішення конфліктів у підлітковому віці. Її використання в емпіричних дослідженнях дозволяє виявити внутрішню структуру агресивних і конфліктних проявів особистості, оцінити їх рівень і характер, а також сприяти корекції соціально неприйнятної поведінки. У поєднанні з іншими методами ця методика може стати основою комплексного психологічного супроводу підлітків у критичний період їхнього розвитку.

2.4. «Методика діагностики схильності особистості до конфліктної поведінки (Методика Томаса, адаптація Н.В. Гришиної)»

У підлітковому віці відбуваються суттєві психологічні трансформації, пов'язані з формуванням «Я-концепції», становленням самостійності, зростанням потреби в автономії, а також розвитком навичок соціальної взаємодії. Конфлікти в цьому віці є частими й можуть бути як деструктивними, так і конструктивними — залежно від обраної стратегії поведінки. Саме тому емпіричне дослідження стратегій вирішення конфліктів у підлітків є важливим інструментом як для психологічної діагностики, так і для подальшої корекції поведінки. Однією з найефективніших методик для оцінки конфліктної поведінки є методика К. Томаса в адаптації М.В. Гришиної, яка дозволяє виявити домінуючу стратегію реагування особистості в конфліктній ситуації.

Методика спрямована на діагностику індивідуального стилю вирішення конфліктів шляхом оцінки переваг серед п'яти базових стратегій:

суперництво (примус, домінування) — активне просування власних інтересів, часто без урахування потреб опонента;

співпраця (кооперація) — спільне вирішення проблеми з максимальною вигодою для обох сторін;

компроміс — взаємні поступки заради досягнення часткового задоволення потреб кожної зі сторін;

уникнення — ухилення від вирішення конфлікту, відхід від проблемної ситуації;

пристосування — поступка іншій стороні, іноді за рахунок власних інтересів [47].

Усі ці стратегії є соціально зумовленими та можуть проявлятися залежно від контексту, типу конфлікту, міжособистісних стосунків і рівня емоційної зрілості індивіда. Для підлітків характерною є варіативність поведінки, тому методика дозволяє виявити як сталі тенденції, так і ситуативні особливості реагування.

Методика складається з 30 пар тверджень, з яких респондент має обрати одне, що найточніше описує його поведінку у конфліктних ситуаціях. Важливо дотримуватись інструкції та забезпечити відповідні умови: тиша, анонімність, обмежений час (до 20 хвилин), відсутність тиску (Долаток В) [47].

Для обробки результатів використовується ключ-матриця, де кожна відповідь асоціюється з однією зі стратегій. Наприклад: відповідь 3А — це бал на користь суперництва; відповідь 3Б — на користь пристосування. Після того як усі обрані варіанти співставлено з ключем, підраховується загальна кількість балів за кожною з п'яти стратегій. Максимальна можлива кількість балів — 12 по кожному типу. Стратегії, які отримали найвищі значення, вважаються переважними у поведінці досліджуваного.

Отримані результати інтерпретуються у контексті таких критеріїв:

високий бал (9–12) — свідчить про чітко виражену тенденцію до використання певної стратегії як провідної;

середній бал (5–8) — вказує на можливість використання цієї стратегії в певних умовах;

низький бал (0–4) — означає слабку схильність до використання стратегії [47].

У підлітків, наприклад домінування суперництва може вказувати на імпульсивність, прагнення до лідерства, але й на труднощі з емпатією. Співпраця — ознака сформованих соціальних навичок, високого рівня розвитку моральної свідомості. Компроміс — гнучкість, здатність шукати баланс, хоча іноді це може бути компроміс на шкоду особистим цінностям. Уникнення —

страх конфлікту, емоційна вразливість або стратегія збереження самоконтролю. Пристосування — схильність до зниження власної самооцінки, прагнення уникнути відторгнення групою. Таким чином, аналіз дає можливість скласти повну картину не лише щодо конфліктності, а й щодо комунікативної компетентності підлітка.

Методика К. Томаса є високонадійним та валідним інструментом, особливо цінним для психологів у рамках профілактики булінгу; соціальних педагогів при розробці програм з формування навичок ненасильницького спілкування; дослідників соціально-психологічної адаптації підлітків; батьків та вихователів — для розуміння індивідуальних особливостей дітей. Її перевагами є: простота в застосуванні, що дозволяє працювати з великою кількістю підлітків одночасно; можливість кількісного аналізу, що важливо для обґрунтування наукових висновків; адаптованість до українських реалій — завдяки перекладу та адаптації М.В. Гришиною. Крім того, результати методики можуть бути використані як основа для розробки тренінгів з розвитку емоційного інтелекту, асертивності, соціальної компетентності.

Отже, методика Томаса у варіанті адаптації М.В. Гришиної є надійним засобом дослідження стратегій конфліктної поведінки підлітків. Її застосування дозволяє не лише діагностувати поточні стилі поведінки, а й виявити потенційні напрямки розвитку міжособистісної взаємодії. Інтерпретація результатів сприяє глибшому розумінню емоційно-соціальної сфери підлітків, що є необхідним кроком для побудови ефективної системи психолого-педагогічного супроводу в навчальному та соціальному середовищі.

Висновки до другого розділу

За результатами проведеного дослідження методологічних основ стратегії вирішення конфліктів у підлітковому віці, сформовано наступні висновки:

1. У процесі аналізу методологічних підходів до вивчення конфліктної поведінки в підлітковому віці встановлено, що поєднання якісних і кількісних

методик дозволяє глибше вивчити особливості самооцінки, агресивності та схильності до конфліктів у підлітків, що є важливою умовою для розробки ефективної стратегії їх вирішення.

2. Методика визначення самооцінки (М. Лимак, В. Петрище) є надійним інструментом для вивчення рівня самоусвідомлення підлітка, що безпосередньо впливає на вибір ним стратегій поведінки в конфліктних ситуаціях, зокрема таких як уникнення, компроміс чи суперництво.

3. Методика «Особистісна агресивність і конфліктність» (Є. П. Ільїн, П. А. Ковальов) дає змогу ідентифікувати рівень внутрішньої напруги, ворожості та деструктивної агресії, що є ключовими факторами у виникненні та ескалації міжособистісних конфліктів у підлітковому середовищі.

4. Адаптована методика Томаса (Н. В. Гришина) дозволяє охарактеризувати індивідуальні стилі поведінки у конфліктних ситуаціях (суперництво, співпраця, компроміс, уникнення, пристосування), що створює можливість для подальшого цілеспрямованого формування конструктивних стратегій вирішення конфліктів у підлітків.

РОЗДІЛ 3 ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СТРАТЕГІЙ ВИРІШЕННЯ КОНФЛІКТІВ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

У третьому розділі роботи представлено емпіричне дослідження стратегій вирішення конфліктів у підлітковому віці. Описано організацію дослідження, включаючи методи та інструменти, які використовувалися для збору даних. Проведено аналіз стратегій поведінки підлітків у конфліктних ситуаціях, зокрема виявлено зв'язок між рівнем самооцінки, агресивністю та вибором стратегій вирішення конфліктів. В результаті розглянуто вплив різних психологічних факторів на поведінку підлітків в умовах конфлікту.

3.1. Організація емпіричного дослідження

Підлітковий вік — критичний етап соціалізації особистості, коли відбувається активне формування самооцінки, світогляду та моделей поведінки у стосунках з оточенням. Конфлікти — невід'ємна частина цього процесу, і саме те, як підлітки їх вирішують, впливає на їхнє психологічне здоров'я, соціальну адаптацію та майбутню взаємодію в суспільстві. Саме тому дослідження стратегій вирішення конфліктів у цьому віці має велике наукове та практичне значення.

I етап: Теоретичне обґрунтування та постановка проблеми. Першим кроком є визначення наукової проблеми та формулювання мети дослідження.

Мета емпіричного дослідження: виявити взаємозв'язок між рівнем самооцінки, особистісною агресивністю, схильністю до конфліктної поведінки та стратегіями вирішення конфліктів у підлітковому віці.

Завдання дослідження:

1. Дослідити рівень самооцінки підлітків.
2. Визначити рівень особистісної агресивності та загальної конфліктності підлітків.

3. Проаналізувати домінуючі стратегії поведінки у конфліктних ситуаціях серед підлітків.

4. З'ясувати зв'язки між самооцінкою, агресивністю, схильністю до конфліктної поведінки та обраними стратегіями вирішення конфліктів.

Гіпотеза дослідження: підлітки з високим рівнем самооцінки та низьким рівнем особистісної агресивності більш схильні до використання конструктивних стратегій вирішення конфліктів, а не до конфліктної поведінки.

II етап: Формування вибірки дослідження. Для дослідження було обрано осіб старшого підліткового віку (осіб віком 17-19 років), адже в цей період життя вони є надзвичайно вразливими, саме в цей період починають формуватися світогляд і погляди на життя та майбутнє. Вибірку складають 50 осіб, із яких 20 хлопців та 30 дівчат.

III етап: Методи дослідження. У дослідженні використано такі психодіагностичні методики:

1) «Методика визначення самооцінки» (розроблена М. Лимак, В. Петрище). Мета полягає у вимірюванні рівня самооцінки підлітків. Це дозволяє виявити, як підлітки оцінюють свої особисті якості та можливості, а також визначити вплив самооцінки на їх поведінкові стратегії у конфліктних ситуаціях;

2) «Методика «Особистісна агресивність і конфліктність» (Є. П. Ільїн, П. А. Ковальов) призначена для визначення рівня агресивності, ворожості та загальної конфліктності особистості. Вона дозволяє виявити як зовнішні прояви агресії (фізичної, вербальної), так і внутрішні — у формі дратівливості, негативізму чи підвищеної вразливості;

3) «Методика діагностики схильності особистості до конфліктної поведінки» (Методика Томаса, адаптація М.В. Гришиної). Мета діагностики полягає у визначенні переважного способу поведінки людини в конфліктних ситуаціях.

IV етап: Обробка та аналіз даних відбуватиметься за допомогою кореляційного аналізу, оскільки він дозволяє виявити взаємозв'язок між

різними змінними. У контексті дослідження стратегій поведінки підлітків у конфліктних ситуаціях, кореляційний аналіз допоможе визначити, як рівень самооцінки впливає на вибір поведінкових стратегій. Це сприятиме розумінню того, які внутрішні психологічні чинники (наприклад, самооцінка) взаємодіють з поведінковими патернами, та як вони можуть передбачати схильність до певних стратегій поведінки у конфлікті.

Дослідження проводилось протягом квітня-травня 2025 року.

Отже, організація дослідження включала кілька етапів. Першим етапом було теоретичне обґрунтування та визначення мети дослідження, що полягала у виявленні взаємозв'язку між рівнем самооцінки, агресивністю та стратегіями вирішення конфліктів у підлітковому віці. Другим етапом стала формування вибірки, до якої увійшли 52 особи віком 17-19 років, з яких 22 хлопці та 30 дівчат. Для збору даних застосовувались психодіагностичні методики, що вимірюють рівень самооцінки, агресивність та схильність до конфліктної поведінки.

3.2. Аналіз стратегій поведінки в конфліктних ситуаціях в підлітковому віці

Самооцінка значною мірою визначає, як особистість сприймає себе, свої можливості та взаємодіє з іншими. У підлітковому віці самооцінка є важливим чинником, що впливає на вибір стратегії поведінки у конфліктних ситуаціях. Підлітки з високою самооцінкою можуть бути більш схильні до конструктивного вирішення конфліктів, тоді як ті, хто має низьку самооцінку, можуть частіше використовувати уникнення або агресивні стратегії. Первинні результати дослідження за «Методикою визначення самооцінки» (розроблена М. Лимак, В. Петрище) наведено в Додатку Г. Рівень самооцінки за результатами дослідження відображено на рис. 3.1.

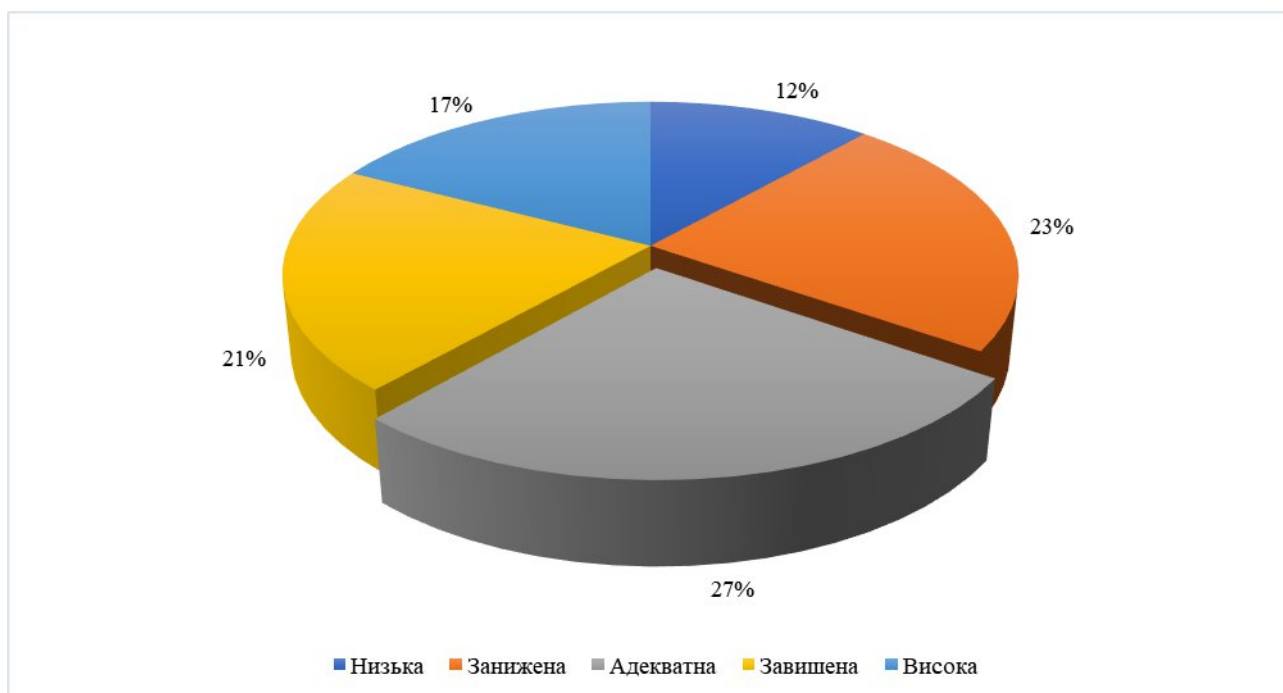

Рис. 3.1. Загальна структура рівнів самооцінки підлітків за «Методикою визначення самооцінки» (розроблена М. Лимака, В. Петрище), %

Згідно рис. 3.1, більшість студентів (близько 48%) мають адекватний (27%) або завищений (21%) рівень самооцінки, що є позитивною тенденцією. Водночас наявність значної частки осіб (35%) із заниженою (23%) та низькою самооцінкою (12%) вказує на потребу в роботі з формування здорової самооцінки та підтримки емоційного благополуччя студентів на ранньому етапі навчання.

Відобразимо в табл. 3.1 результати дослідження серед хлопців та дівчат.

Таблиця 3.1

Структура рівнів самооцінки серед хлопців та дівчат

Рівень самооцінки	Хлопці		Дівчата	
	Осіб	%	Осіб	%
Низька	3	13,64	3	10,00
Занижена	6	27,27	6	20,00
Адекватна	7	31,82	7	23,33
Завишена	2	9,09	9	30,00
Висока	4	18,18	5	16,67

Згідно табл. 3.1, серед хлопців низьку або занижену самооцінку мають 9 осіб (40,91%), з них 3 з низькою та 6 із заниженою. Серед дівчат – 9 осіб (30,00%), тобто трохи менше. Хлопці дещо частіше демонструють нестійке або негативне самосприйняття, що може бути пов'язано з внутрішньою невпевненістю, високими очікуваннями до себе або соціальним тиском.

В обох групах адекватну самооцінку мають по 7 осіб: 31,82% хлопців і 23,33% дівчат. Це свідчить про наявність достатньої кількості студентів, що мають гармонійне уявлення про себе. Серед хлопців таких трохи більше.

Завищена самооцінка значно частіше спостерігається серед дівчат — 30,00% (9 осіб), у порівнянні з 9,09% хлопців (2 особи). Високу самооцінку мають 4 хлопці (18,18%) та 5 дівчат (16,67%) — показники приблизно однакові. Дівчата більш схильні демонструвати підвищене або завищене уявлення про себе, що може бути пов'язано з компенсаторними механізмами, соціальним самоствердженням або бажанням справити позитивне враження.

Отже, хлопці частіше мають недостатній рівень самооцінки (низька або занижена) — майже 41%. Дівчата переважають у групі з завищеною самооцінкою — 30% проти 9% у хлопців. Позитивним є те, що кожен четвертий студент (в обох групах) має адекватну самооцінку, яка вважається психологічно найсприятливішою.

Відобразимо на рис. 3.2 середні показники рівнів самооцінки серед підлітків.

Згідно рис. 3.2, обидва показники входять у межі адекватного рівня самооцінки (від 0,31 до 0,60), що свідчить про загалом позитивне самосприйняття серед молоді. Проте дівчата мають дещо вищий середній показник, ніж хлопці (на 0,08 бала), що може свідчити про більшу впевненість у собі або вищу емоційну стабільність у групі дівчат. Середній показник у хлопців ближчий до нижньої межі адекватного рівня, що підтверджує попередній висновок про поширеність заниженої самооцінки серед частини юнаків.

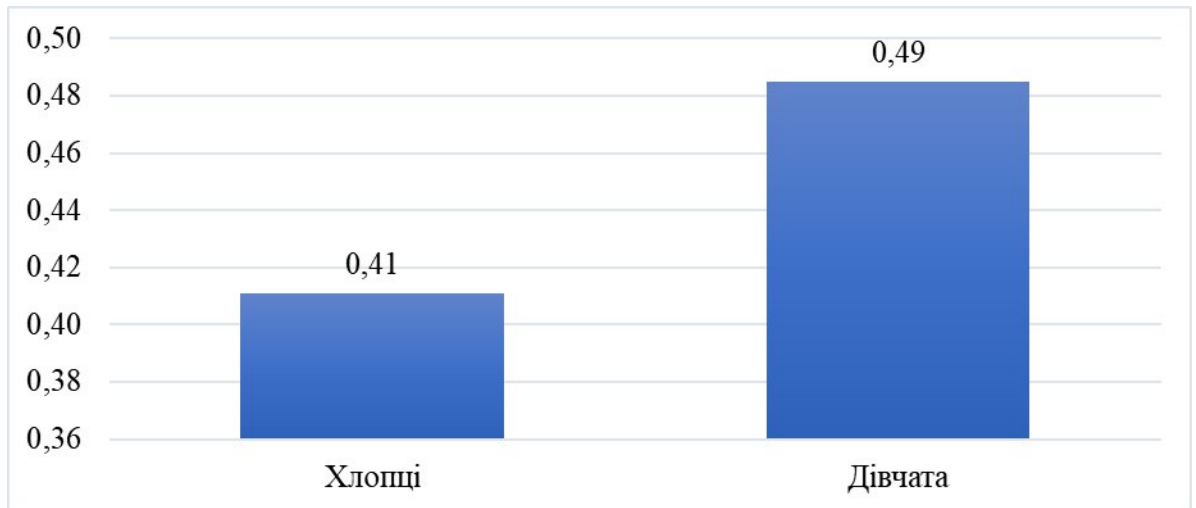

Рис.3.2. Середнє значення загального рівня самооцінки в опитуваних за статтю

В табл. 3.2 відображено результат 2 етапу дослідження – ранжування рис характеру, які оцінюють респонденти за кількома шкалами, з подальшим обчисленням середніх арифметичних значень для кожної риси за кожною шкалою.

Таблиця 3.2

Розподіл рис характеру за рангами (середнє значення)

№	Риси характеру	Я (середнє)	Мій ідеал (середнє)	Хлопці (середнє)	Дівчата (середнє)
1	Поступливість	3,5	4,2	3,2	3,8
2	Сміливість	3,8	4,5	3,6	4,0
3	Наполегливість	4,0	4,7	3,7	4,2
4	Комунікабельність	4,1	4,6	3,9	4,4
5	Цілеспрямованість	3,9	4,8	3,6	4,1
6	Турботливість	3,6	4,5	3,4	4,2
7	Терпеливість	3,4	4,2	3,1	3,8
8	Енергійність	3,8	4,4	3,5	4,0
9	Активність	3,9	4,3	3,6	4,1
10	Красномовність	3,5	4,1	3,2	3,9
11	Доброзичливість	4,2	4,7	3,9	4,5
12	Нестримність	2,5	1,8	2,8	2,3
13	Поспішність	2,7	2,0	2,9	2,5
14	Неорганізованість	2,3	1,6	2,5	2,1
15	Боягузтво	2,0	1,4	2,1	1,9
16	Безпечність	2,2	1,5	2,4	2,0
17	Грубість	1,9	1,3	2,0	1,7
18	Самовпевненість	3,2	3,5	3,5	3,0
19	Байдужість	2,1	1,5	2,3	1,8
20	Впертість	2,6	2,1	2,8	2,4

На основі середніх значень оцінок рис характеру за шкалами «Я», «Мій ідеал», «Хлопці» та «Дівчата» було виявлено характерні особливості самосприйняття, уявлень про ідеальну особистість і гендерні стереотипи серед опитаних студентів.

Власне самосприйняття ("Я"): найвищі оцінки мають доброзичливість (4,2), комунікабельність (4,1), наполегливість (4,0), активність (3,9), цілеспрямованість (3,9), що свідчить про позитивну "Я-концепцію". Низькі бали отримали грубість (1,9), боягузтво (2,0), неорганізованість (2,3), байдужість (2,1) — тобто негативні риси визнаються менш властивими опитаним. Отже, більшість респондентів мають досить позитивний образ себе, що відповідає результатам попереднього аналізу адекватної самооцінки.

2. Образ "Мій ідеал": найвищі очікування пов'язані з такими рисами як: цілеспрямованість (4,8), наполегливість (4,7), доброзичливість (4,7), комунікабельність (4,6), турботливість (4,5). Небажаними вважаються грубість (1,3), боягузтво (1,4), байдужість (1,5), неорганізованість (1,6). Отже, підлітки мають чітко сформовані уявлення про морально-соціально бажані риси, надаючи перевагу активності, доброзичливості та цілеспрямованості.

Порівнюючи результати між хлопцями та дівчатами виявлено, що дівчата, за оцінками, вважаються більш турботливими (4,2), комунікабельними (4,4), доброзичливими (4,5) і наполегливими (4,2). Хлопцям приписують більшу самовпевненість (3,5), енергійність (3,5), але також і вищу нестабільність у вигляді нестиманості (2,8), грубості (2,0), байдужості (2,3). Тобто простежуються гендерні стереотипи, де дівчат асоціюють з емоційно-комунікативними рисами, а хлопців — з активністю та самовпевненістю, але й агресивними або менш організованими проявами.

Отже, узагальнені уявлення респондентів демонструють позитивне самосприйняття, чітке розуміння ідеальних особистісних рис та наявність гендерних відмінностей в очікуваннях і стереотипах. Ці результати можуть бути корисними для розробки програм самопізнання, розвитку емоційного інтелекту та подолання гендерних упереджень у студентському середовищі.

Наступним етапом дослідження є визначення рівня агресивності, ворожості та загальної конфліктності особистості за методикою «Особистісна агресивність і конфліктність» (Є. П. Ільїн, П. А. Ковальов). Первинні результати дослідження наведено в Додатку Д, на рис. 3.3 відображено загальний рівень агресивності серед підлітків.

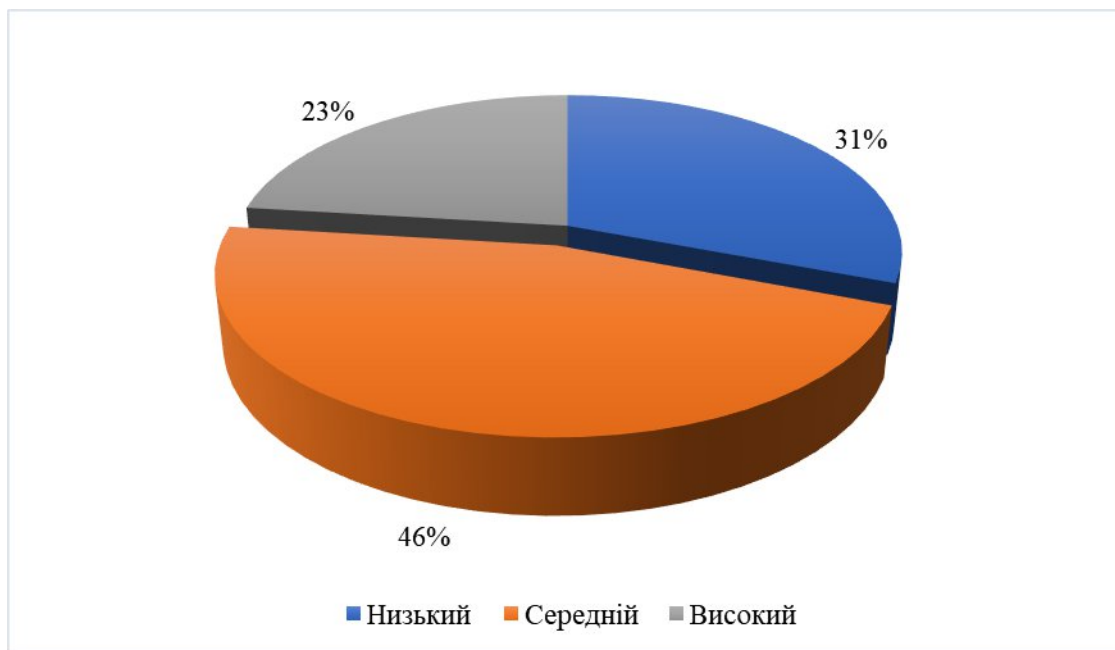

Рис. 3.3. Структура загального рівня агресивності серед підлітків за методикою «Особистісна агресивність і конфліктність» (автори Є. П. Ільїн, П. А. Ковальов), %

Згідно аналізу, низький рівень агресії виявлено у 16 осіб (30,77% від загальної вибірки). Це свідчить про те, що приблизно третина досліджуваних не демонструє виражених проявів агресії, що може вказувати на здатність до мирного вирішення конфліктів і низьку схильність до агресивної поведінки.

Середній рівень агресії спостерігається у 24 осіб (46,15% від загальної вибірки), що складає найбільшу частку серед підлітків. Це означає, що майже половина досліджуваних мають помірну агресивність, що може вказувати на наявність певних труднощів у вирішенні конфліктів або певні соціальні чи емоційні проблеми, які підлітки можуть виражати через агресивну поведінку.

Високий рівень агресії зафіксовано у 12 осіб (23,08% від загальної вибірки). Це свідчить про те, що приблизно чверть підлітків демонструють виражену агресивність, що може вказувати на серйозніші соціальні або психологічні труднощі, які потребують додаткової уваги та корекційних заходів.

Отже, більшість досліджуваних підлітків (76,23%) мають середній або низький рівень агресії, що може свідчити про загальний контроль над агресивною поведінкою серед підлітків у вибірці. Однак, 23,08% підлітків мають високий рівень агресії, що вимагає особливої уваги для розв'язання потенційних проблем, пов'язаних із конфліктами, стресом або соціальними відносинами. Це підкреслює необхідність заходів, спрямованих на покращення соціально-емоційної адаптації підлітків, особливо в контексті агресивних проявів.

Відобразимо в табл. 3.3 результати дослідження серед хлопців та дівчат.

Таблиця 3.3

Структура рівнів агресивності серед хлопців та дівчат

Рівень агресії	Хлопці		Дівчата	
	Осіб	%	Осіб	%
Низький	5	22,73	11	36,67
Середній	10	45,45	14	46,67
Високий	7	31,82	5	16,67

Згідно з результатами, отриманими у дослідженні щодо структури рівнів агресивності серед хлопців та дівчат, 5 осіб (22,73% від хлопців) та 11 осіб (36,67% від дівчат) мають низький рівень агресії. Отже, серед дівчат спостерігається вища частка осіб з низьким рівнем агресії, що може свідчити про більшу схильність до мирного вирішення конфліктів або про менш виражену агресивність серед дівчат у порівнянні з хлопцями. У хлопців цей рівень агресії є меншим, що може свідчити про більшу емоційну напругу або соціальні впливи, які спонукають до вираження агресії.

10 осіб (45,45% від хлопців) та 14 осіб (46,67% від дівчат) мають середній рівень агресії. В обох групах (хлопці та дівчата) спостерігається подібний рівень середньої агресивності, що становить майже половину вибірки. Це свідчить про те, що агресивні прояви серед підлітків зустрічаються в значній кількості як серед хлопців, так і серед дівчат, хоча і не є крайнощами. Вірогідно, це пов'язано з типовими підлітковими емоційними та соціальними труднощами, які можуть проявлятися у вигляді агресії в умовах конфліктів чи стресу.

7 осіб (31,82% від хлопців) та 5 осіб (16,67% від дівчат) мають високий рівень агресії. Серед хлопців спостерігається значно більша частка осіб з високим рівнем агресії (31,82%) у порівнянні з дівчатами (16,67%). Це може бути пов'язано з соціальними чи гендерними факторами, які можуть сприяти більш вираженій агресії серед хлопців, наприклад, через тиск соціальних норм або біологічні та психологічні чинники. Також це може свідчити про більш виражену тенденцію до конфліктної поведінки у хлопців у порівнянні з дівчатами.

Отже, рівень агресії серед досліджуваних підлітків варіюється за статтю. У хлопців спостерігається більша частка високого рівня агресії (31,82%), в той час як у дівчат цей показник менший (16,67%). Однак дівчата мають вищу частку осіб з низьким рівнем агресії (36,67%) у порівнянні з хлопцями (22,73%). Це може свідчити про більш виражену схильність до агресії серед хлопців, в той час як дівчата демонструють більш низький рівень агресивності, що може бути пов'язано з соціальними та психологічними особливостями підліткової поведінки в кожній статі.

Загалом, більшість підлітків, як хлопців, так і дівчат, мають середній рівень агресії, що підкреслює важливість звернення уваги на проблеми, пов'язані з конфліктами, стресом та соціальною адаптацією підлітків.

Відобразимо на рис. 3.4 результати дослідження за шкалами.

Результати дослідження показують, що серед підлітків переважає вербальна агресія, зокрема непряма вербальна агресія (плітки, маніпуляції).

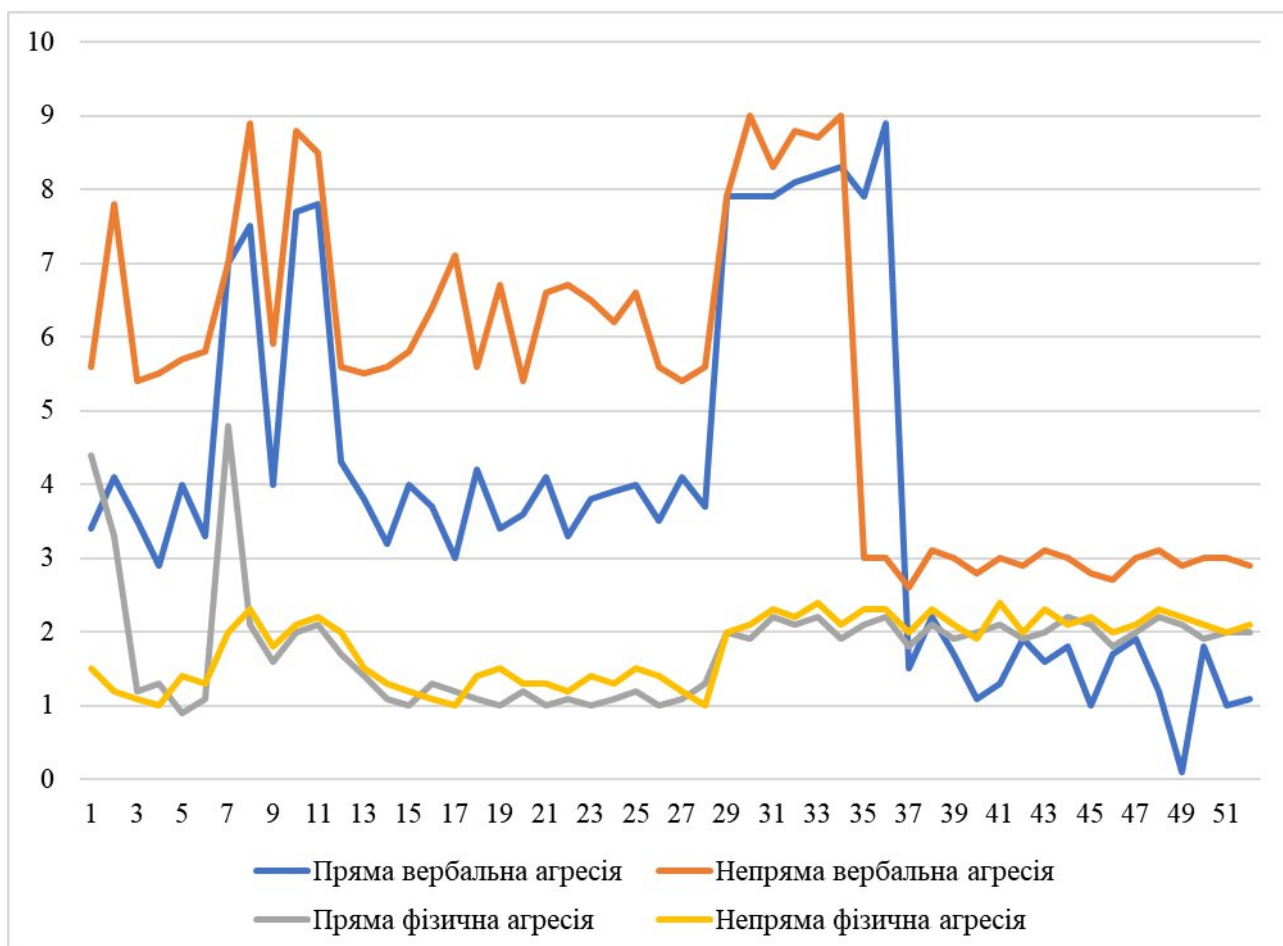

Рис. 3.4. Результати дослідження рівня агресивності серед підлітків за шкалами (середні бали)

Пряма фізична агресія та непряма фізична агресія є менш вираженими, що свідчить про більш стриману поведінку в фізичних конфліктах. Однак все ж важливо звертати увагу на високий рівень вербальної агресії, оскільки вона може призводити до емоційного стресу та соціальних напружень. Для зниження рівня агресивної поведінки необхідно впроваджувати програми розвитку емоційної стабільності, комунікаційних навичок та ефективних способів вирішення конфліктів серед підлітків.

Наступним етапом дослідження є діагностика схильності особистості до конфліктної поведінки (Методика Томаса, адаптація М.В. Гришиної). Первинні результати дослідження наведено в Додатку Е. Структура поведінки учасників наведена на рис. 3.5.

Загалом, найбільша кількість підлітків схильна до співпраці, що становить 34% (17 осіб). Це свідчить про здатність до конструктивної взаємодії та пошуку взаємовигідних рішень у суперечках і конфліктах.

Другим за популярністю є стиль ухилення, з результатом 20% (10 осіб). Це може означати, що деякі підлітки прагнуть уникати конфліктів, не намагаючись їх вирішити безпосередньо.

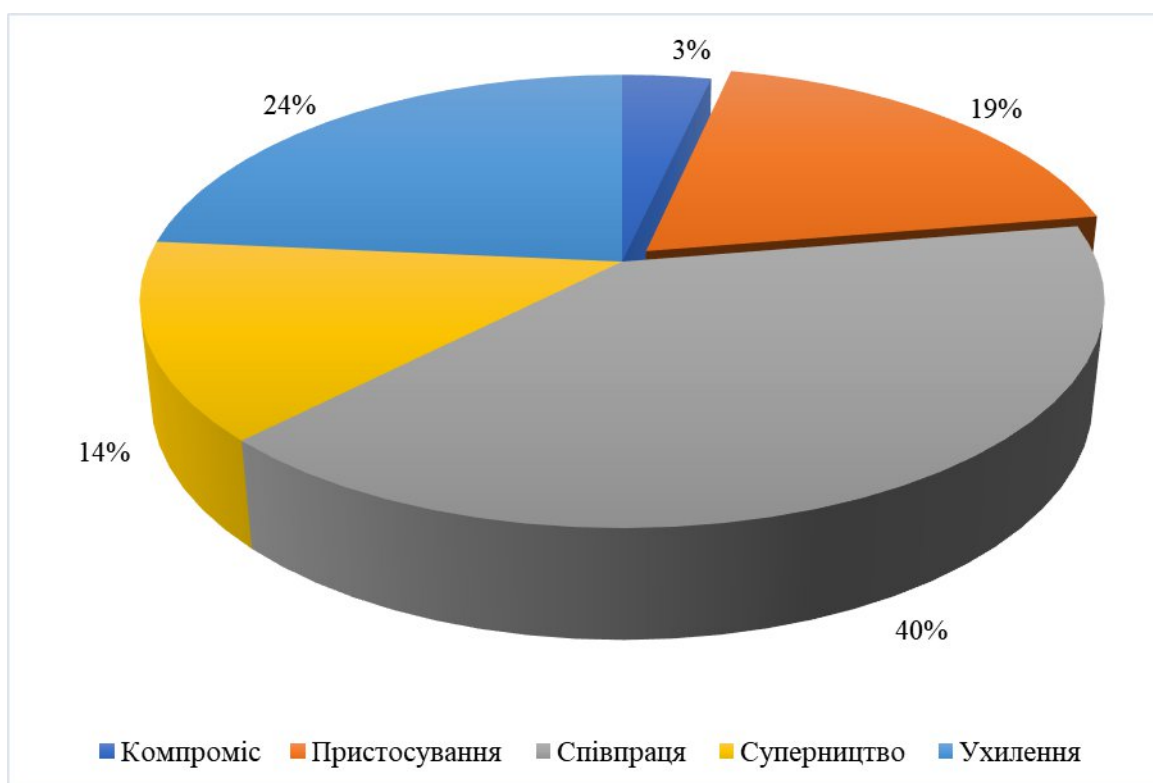

Рис.3.5. Структура поведінки підлітків у конфліктних ситуаціях за методикою «Діагностика схильності особистості до конфліктної поведінки» (К.Томаса, адаптація М.В. Гришиної) , %

Пристосування займає 16% (8 осіб), що вказує на прагнення підлітків адаптуватися до ситуації, хоча їх ставлення до конфліктів є менш рішучим.

Стиль компромісу виявився найбільш малочисельним, з 3% (11 осіб), що вказує на схильність малої частини учасників до пошуку середнього шляху в конфліктах.

Найменше число підлітків дотримується суперництва, яке становить лише 12% (6 осіб). Це свідчить про меншу схильність до агресивної конкуренції та конфліктності серед досліджуваної групи.

Загалом, більшість підлітків схильні до більш мирних способів вирішення конфліктів, таких як співпраця та пристосування, хоча значна частина також має схильність уникати конфліктів або йти на компроміси.

Відобразимо в табл. 3.4 розподіл поведінки серед підлітків за статтю.

Таблиця 3.4

Структура переважаючих стилів поведінки у конфліктних ситуаціях серед хлопців та дівчат

Переважаючий стиль	Хлопці		Дівчата	
	Осіб	%	Осіб	%
Компроміс	4	18,18	7	23,33
Пристосування	5	22,73	3	10,00
Співпраця	7	31,82	10	33,33
Суперництво	3	13,64	3	10,00
Ухилення	3	13,64	7	23,33

Співпраця є найбільш поширеним стилем серед обох груп, зокрема серед хлопців (31,82%) та дівчат (33,33%). Це свідчить про те, що більшість підлітків обох статей схильні до конструктивного підходу до вирішення конфліктів через взаємодію та співпрацю.

Компроміс займає другу позицію серед обох груп: серед хлопців цей стиль обрали 18,18% осіб, а серед дівчат — 23,33%. Це показує, що значна частина підлітків готова шукати баланс між своїми інтересами та інтересами інших сторін конфлікту.

Пристосування є дещо більш характерним для хлопців (22,73%) порівняно з дівчатами (10,00%). Це може свідчити про те, що хлопці більш схильні адаптуватися до ситуацій і уникати прямого конфлікту.

Ухилення виявляється частішим серед дівчат (23,33%), ніж серед хлопців (13,64%). Це може вказувати на те, що дівчата мають більше прагнення уникати конфліктів, ніж хлопці, й, можливо, менш схильні до їх активного вирішення.

Суперництво є найбільш рідкісним стилем серед обох груп, однак рівень його вираження серед хлопців (13,64%) є дещо вищим, ніж серед дівчат (10,00%). Це може свідчити про більшу схильність хлопців до конкурентної поведінки в конфліктах.

Загалом, хоча між хлопцями та дівчатами спостерігаються деякі відмінності у переважаючих стилях поведінки, обидві групи демонструють переважання мирних і конструктивних підходів, таких як співпраця і компроміс.

Отримані результати дають змогу здійснити кореляційний аналіз. Для вивчення взаємозв'язку між дослідженими показниками був застосований коефіцієнт кореляції Пірсона, результати дослідження наведено на рис. 3.6.

	Суперництво	Співпраця	Компроміс	Ухилення	Пристосування
Рівень самооцінки	0,805986	-0,72219	-0,61759	-0,61759	0,713545
Рівень агресії	0,924172	-0,81689	-0,74231	0,41462	0,659417

Рис. 3.6. Кореляційні зв'язки між рівнями самооцінки та агресії та переважаючими стилями поведінки

Згідно аналізу, рівень самооцінки має сильну позитивну кореляцію з суперництвом (0,81). Це вказує на те, що з підвищенням рівня самооцінки зростає схильність до конкурентної поведінки в конфліктах. Рівень самооцінки демонструє значну негативну кореляцію з співпрацею (-0,72) та компромісом (-0,62), що може свідчити про те, що підлітки з високою самооцінкою менш схильні до пошуку компромісу або співпраці в конфліктних ситуаціях, обираючи більш конкурентні або інші стратегії. Рівень самооцінки має також позитивну кореляцію з прихильністю до пристосування (0,71), що свідчить про те, що підлітки з високим рівнем самооцінки можуть бути більш схильні адаптуватися до ситуації. Рівень агресії має дуже сильну позитивну кореляцію з суперництвом (0,92), що свідчить про те, що з підвищенням рівня агресії зростає схильність до конкуренції та суперництва в конфліктах. Рівень агресії

має негативну кореляцію з співпрацею (-0,82) та компромісом (-0,74), що вказує на те, що агресивні підлітки менш схильні до конструктивних рішень у конфліктах, таких як співпраця або досягнення компромісу. Рівень агресії позитивно корелює з ухиленням (0,41) і прихильністю до пристосування (0,66), що може вказувати на те, що агресивні підлітки в певних ситуаціях можуть намагатися уникати конфліктів або адаптуватися до них.

Загалом, результати свідчать про те, що високий рівень самооцінки і агресії пов'язаний із більшою схильністю до суперництва і меншою схильністю до співпраці чи компромісу. Водночас, агресія та самооцінка також корелюють з іншими стилями поведінки, такими як ухилення та пристосування, що свідчить про складність та багатогранність взаємодії цих факторів у конфліктних ситуаціях.

У межах емпіричного дослідження було використано три методики: визначення рівня самооцінки (М. Лимак, В. Петрище), діагностики особистісної агресивності та конфліктності (Є. П. Ільїн, П. А. Ковальов) та вивчення стратегій поведінки у конфліктних ситуаціях (К. Томас, адаптація Н. В. Гришиної). Результати засвідчили, що більшість підлітків мають адекватну або завищену самооцінку, проте серед хлопців поширена тенденція до заниженого самосприйняття. Агресивність виявлена переважно на середньому рівні, однак у хлопців частіше спостерігається високий рівень агресії, що може ускладнювати конструктивне вирішення конфліктів. Найбільш поширеними стратегіями поведінки в конфлікті виявилися співпраця та ухилення, що свідчить про прагнення до збереження соціальної рівноваги або уникнення конфліктних ситуацій. Кореляційний аналіз підтвердив, що чим вищий рівень агресії або самооцінки, тим більше схильність до суперництва і менше — до співпраці та компромісу. Дівчата загалом проявляють нижчу агресивність і частіше демонструють співпрацю або ухилення як стратегії поведінки. Отримані дані вказують на необхідність диференційованого підходу до розвитку соціально-емоційних навичок у підлітків з урахуванням рівня самооцінки, агресії та гендерних особливостей.

Висновки до третього розділу

За результатами проведеного емпіричного дослідження стратегії вирішення конфліктів у підлітковому віці, сформовано наступні висновки:

1) Організація дослідження включала кілька етапів. Першим етапом було теоретичне обґрунтування та визначення мети дослідження, що полягала у виявленні взаємозв'язку між рівнем самооцінки, агресивністю та стратегіями вирішення конфліктів у підлітковому віці. Другим етапом стала формування вибірки, до якої увійшли 50 осіб віком 17-19 років, з яких 20 хлопців та 30 дівчат. Для збору даних застосовувались психодіагностичні методики, що вимірюють рівень самооцінки, агресивність та схильність до конфліктної поведінки;

2) У межах емпіричного дослідження було використано три методики: визначення рівня самооцінки (М. Лимак, В. Петрище), діагностики особистісної агресивності та конфліктності (Є. П. Ільїн, П. А. Ковальов) та вивчення стратегій поведінки у конфліктних ситуаціях (К. Томас, адаптація Н. В. Гришиної). Результати засвідчили, що більшість підлітків мають адекватну або завищену самооцінку, проте серед хлопців поширена тенденція до заниженого самосприйняття. Агресивність виявлена переважно на середньому рівні, однак у хлопців частіше спостерігається високий рівень агресії, що може ускладнювати конструктивне вирішення конфліктів. Найбільш поширеними стратегіями поведінки в конфлікті виявилися співпраця та ухилення, що свідчить про прагнення до збереження соціальної рівноваги або уникнення конфліктних ситуацій. Стиль суперництва був менш поширеним, але мав сильний зв'язок з високими рівнями агресії та самооцінки. Кореляційний аналіз підтвердив, що чим вищий рівень агресії або самооцінки, тим більше схильність до суперництва і менше — до співпраці та компромісу. Дівчата загалом проявляють нижчу агресивність і частіше демонструють співпрацю або ухилення як стратегії поведінки.

ВИСНОВКИ

За результатами проведеного дослідження, сформовано наступні висновки:

1. У процесі дослідження поняття конфлікту було встановлено, що існує багато теоретичних підходів до його визначення в психології та соціології, які варіюються від традиційного розуміння конфлікту як боротьби за ресурси до більш складних моделей, що враховують соціальні і психологічні аспекти. Це свідчить про складність і багатогранність явища конфлікту, особливо в контексті підліткової вікової групи.

2. Підлітковий вік є періодом значних психологічних змін, що безпосередньо впливає на конфліктну поведінку. Виявлено, що підлітки схильні до емоційних реакцій і імпульсивної поведінки, а також частіше реагують на конфлікти через інтенсивні переживання, що зумовлені недостатнім рівнем емоційної зрілості.

3. Дослідження показало, що на формування конфліктної поведінки підлітків значно впливають соціальні фактори, зокрема родина, школа та взаємини з однолітками. Важливу роль відіграє не тільки стиль виховання в сім'ї, але й вплив групи однолітків, що може як підсилювати, так і зменшувати конфліктність підлітка. Також проведений аналіз стратегій вирішення конфліктів у підлітковому віці показав, що вибір конкретної стратегії (конкуренція, співпраця, компроміс, ухилення, адаптація) залежить від конкретної ситуації та особистісних характеристик підлітка. Психологічні фактори, такі як рівень самооцінки, емоційна інтелігентність і стресостійкість, суттєво впливають на вибір стратегії, що підтверджує важливість індивідуальних особливостей підлітків у конфліктних ситуаціях.

4. У процесі аналізу методологічних підходів до вивчення конфліктної поведінки в підлітковому віці встановлено, що поєднання якісних і кількісних методик дозволяє глибше вивчити особливості самооцінки, агресивності та

схильності до конфліктів у підлітків, що є важливою умовою для розробки ефективної стратегії їх вирішення.

Методика визначення самооцінки (М. Лима, В. Петрище) є надійним інструментом для вивчення рівня самоусвідомлення підлітка, що безпосередньо впливає на вибір ним стратегій поведінки в конфліктних ситуаціях, зокрема таких як уникнення, компроміс чи суперництво.

Методика «Особистісна агресивність і конфліктність» (Є. П. Ільїн, П. А. Ковальов) дає змогу ідентифікувати рівень внутрішньої напруги, ворожості та деструктивної агресії, що є ключовими факторами у виникненні та ескалації міжособистісних конфліктів у підлітковому середовищі.

Адаптована методика Томаса (Н. В. Гришина) дозволяє охарактеризувати індивідуальні стилі поведінки у конфліктних ситуаціях (суперництво, співпраця, компроміс, уникнення, пристосування), що створює можливість для подальшого цілеспрямованого формування конструктивних стратегій вирішення конфліктів у підлітків.

5. Результати дослідження за методикою визначення самооцінки показали, що серед підлітків загалом домінує адекватна або завищена самооцінка, що є позитивною тенденцією. Проте значна частка студентів (35%) має занижену або низьку самооцінку, що вказує на необхідність роботи з формування здорової самооцінки, особливо на ранніх етапах навчання. Дослідження виявило гендерні відмінності: хлопці частіше мають занижену або низьку самооцінку, тоді як дівчата схильні демонструвати завищену самооцінку. Це може бути пов'язано з соціальним тиском і очікуваннями до себе, особливо у випадку з дівчатами. Також виявлено, що дівчата мають вищий середній показник самооцінки, що може вказувати на їх більшу емоційну стабільність та впевненість у собі. Рівень самооцінки в обох групах в основному потрапляє в межі адекватного, що свідчить про позитивне самосприйняття серед молоді. Оцінки рис характеру також показали, що більшість респондентів мають позитивне уявлення про себе, зокрема, надають перевагу таким рисам як доброзичливість, комунікабельність і активність.

Гендерні стереотипи прослідковуються в тому, що дівчата асоціюються з емоційними та комунікативними рисами, а хлопці — з активністю та самовпевненістю. З огляду на ці результати, рекомендується проводити програми розвитку емоційного інтелекту та самопізнання, а також працювати над подоланням гендерних упереджень серед студентів.

Результати дослідження за методикою «Особистісна агресивність і конфліктність» показали різноманітні рівні агресивності серед підлітків. Більшість досліджуваних (76,23%) мають середній або низький рівень агресії, що свідчить про загальний контроль над агресивною поведінкою. Однак 23,08% підлітків демонструють високий рівень агресії, що вимагає особливої уваги, оскільки це може бути результатом соціальних чи психологічних труднощів. Гендерні відмінності в агресивності також стали очевидними: хлопці частіше мають високий рівень агресії (31,82%), в той час як дівчата демонструють вищу частку осіб з низьким рівнем агресії (36,67%). Це може свідчити про різні соціальні та психологічні чинники, які впливають на поведінку підлітків. Найбільше поширеною формою агресії є вербальна агресія, зокрема непряма вербальна агресія (плітки, маніпуляції), що може призводити до соціальних напружень. Пряма фізична агресія зустрічається рідше, що свідчить про більш стриману поведінку в фізичних конфліктах. Однак вербальна агресія також може мати негативні наслідки для емоційного благополуччя підлітків. Рекомендується впроваджувати програми розвитку емоційної стабільності, комунікаційних навичок та навичок ефективного вирішення конфліктів для зниження рівня агресії серед молоді.

Результати дослідження схильності підлітків до конфліктної поведінки за методикою Томаса показали, що більшість учасників мають мирні та конструктивні стратегії вирішення конфліктів. Найбільша частка підлітків схильна до співпраці (34%), що свідчить про готовність до конструктивної взаємодії та пошуку взаємовигідних рішень. Другим за популярністю є стиль ухилення (20%), що вказує на прагнення уникати конфліктів, не намагаючись їх вирішити. Стиль пристосування займає 16%, що вказує на схильність до

адаптації до ситуації, хоча з меншою рішучістю в конфліктах. Найменше число підлітків обрало стиль компромісу (3%), що свідчить про рідкісне прагнення шукати середній шлях у конфліктах. Суперництво, як найменш виражена форма поведінки, відзначено у 12% учасників. Розподіл стилів поведінки за статтю показав, що співпраця є найпоширенішим стилем у обох групах, при цьому дівчата частіше ухиляються від конфліктів, а хлопці більше схильні до пристосування. Це вказує на деякі гендерні відмінності в підходах до вирішення конфліктів. В загальному, підлітки, як хлопці, так і дівчата, демонструють перевагу мирним і конструктивним методам вирішення конфліктів, що є позитивним аспектом для розвитку здорових соціальних відносин.

Результати кореляційного аналізу вказують на те, що рівень самооцінки має сильну позитивну кореляцію з суперництвом, що означає, що з підвищенням самооцінки зростає схильність до конкурентної поведінки в конфліктах. Водночас, високий рівень самооцінки негативно корелює з співпрацею та компромісом, що свідчить про менш конструктивні стратегії вирішення конфліктів у підлітків з високою самооцінкою. Рівень агресії має сильну позитивну кореляцію з суперництвом, вказуючи на більш агресивну та конкурентну поведінку в конфліктах. Агресивні підлітки менш схильні до співпраці або компромісу, але в певних випадках можуть уникати конфліктів або адаптуватися до ситуації. Загалом, ці результати підкреслюють складність взаємодії між рівнем самооцінки, агресією та стилями поведінки в конфліктних ситуаціях.

Отже, гіпотеза підтверджена: підлітки з високим рівнем самооцінки та низьким рівнем агресії справді схильні до конструктивних стратегій вирішення конфліктів. Проте, високий рівень агресії у підлітків з високою самооцінкою може знижувати їх схильність до конструктивних підходів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонова З. Внутрішньо-особистісний конфлікт як криза професійного становлення майбутніх психологів. *PsychologyTravelogs*. 2022. Iss. 1. P. 32-47.
2. Апішева А.Ш. Проблема конфліктних стосунків сучасних підлітків та юнаків з батьками. *НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка*. 2012, Вип. 2. С. 117-125
3. Бабенко О. Е. Історичні витоки гендерної нерівності як причини виникнення сімейного насильства. *Матеріали регіонального круглого столу. Донецьк: ДЮІ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка*, 2010. С. 123-126.
4. Берлач А.І., Кондрюкова В.В., Криволапчук В.О., Поліщук О.Г. . Конфліктологія : навч. посіб. ОДУВС вид. 2-ге, доповн. Одеса : ОДУВС, 2010. 162 с.
5. Бойко О., Горун Г. Самооцінка як важливий критерій становлення особистості. *Вісник Національного університету оборони України*. 2023. С. 29-34.
6. Бортун Б. Системний аналіз конструктивної конфліктності особистості. *Вісник післядипломної освіти: зб. наук. пр. Сер. Соціальні та поведінкові науки. Сер. Управління та адміністрування ПОЧАТОК*. 2020. Т. 11. №. 40. С. 10-27.
7. Вавілова В. О. Психологічні особливості міжособистісних конфліктів серед підлітків. *Пошуки. Знахідки. Відкриття!*: матеріали науково-дослідницької конференції педагогів і вихованців Донецького обласного палацу дитячої та юнацької творчості, присвяченої 30-річчю Незалежності України (м. Слов'янськ, 27 квітня 2021 р.) / відповідальний редактор О.М. Гриненко. Слов'янськ : ДДПУ, 2021 с. 92-96.

8. Вінс В. А., Кобільник С. В. Роль емоційного інтелекту у вирішенні сімейних конфліктів. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2022. №. 5. С. 53-57.
9. Вовченко О. А. Специфіка кризи підліткового віку осіб з порушеннями інтелектуального розвитку. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія», Серія «Психологія»*. 2021. №. 13. С. 30-38.
10. Вороніна Ю. Виникнення та вирішення конфліктних ситуацій в громадянському суспільстві. *Актуальні проблеми державного управління*. 2020. №. 1 (57). С. 296-300.
11. Гарькавець С. О. Соціальні конфлікти : Словник-довідник / С.В. О. Гарькавець. - Сєвєродонецьк : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2020. 120 с.
12. Гірник А. М. Конфлікти : структура, ескалація, залагодження. Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004. 172 с.
13. Гірник А.М. Основи конфліктології К.: Києво-Могилянська академія, 2010. 222с.
14. Джелалі В. О. Психологія вирішення конфліктів. Харків-Київ, 2016. 320 с.
15. Долинська Л.В. Психологія конфлікту. Київ : Каравела, 2010. 424 с.
16. Дуб В. Соціокультурні характеристики ціннісних орієнтацій вимушених переселенців. *Проблеми гуманітарних наук. Психологія*. 2021. №. 49. С. 61-71.
17. Дячук П. Самооцінка, її структура і функції в особистісному розвитку. URL: <https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/447/1/samoocinka.pdf> (дата звернення 27.02.2024).
18. Іванова В.В. Причини та форми агресивної поведінки підлітків. *Практична психологія та соціальна робота*, 2000, № 5. С. 14-16.
19. Кисіль З.Р. Психологічні особливості агресивності у підлітковому віці. *Науковий вісник, Львівського державного університету внутрішніх справ*, 2015. № 1. С. 32-40

20. Коваленкова А. Поняття життєстійкості особистості підлітка в сучасних умовах воєнного стану в Україні. *Проблеми гуманітарних наук. Психологія*. 2022. №. 50. С. 44-50.
21. Когут О. О. Матриця розвитку стресостійкості особистості. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія*. 2021. Т. 12. С. 108-113.
22. Кокун О. Стресостійкість як психологічний ресурс особистості в ситуації змін. *Вчені записки*. 2024. С. 91-94.
23. Котлова Л.О. Гендерні особливості конфліктних форм поведінки у підлітковому та юнацькому віці. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Педагогіка. Психологія: Зб. наук. пр.* 2013, Вип. 19. С. 95-99.
24. Котлова Л.О. Особливості конфліктних форм поведінки підлітків з вираженими акцентуаціями рис характеру. *Актуальні проблеми педагогіки та психології*. Львів, 2011, Ч. 1. С. 68-70.
25. Коць М. Психологічні детермінанти конфліктної поведінки підлітків. *Соціальна психологія*, 2007, № 1. С. 162-169.
26. Кротова А. В. Криза підліткового віку, «я є дорослою людиною». *Світ наукових досліджень. Випуск 7*: матеріали міжнародної науковопрактичної інтернет-конференції з економіки, інформаційних систем і технологій, психології та педагогіки. Тернопіль, 2022. 122 с. с. 95-99.
27. Куниця Т.Ю Проблема конфліктів у шкільному колективі Збірник наукових праць за результатами методологічного семінару НАПН України: *Нові тенденції і явища у дитячому і молодіжному середовищі в Україні: цивілізаційний, культурологічний, інформаційний виміри*. Київ : ТОВ «Видавниче підприємство «Едельвейс», 2021. С. 114-120.
28. Лемак М., Петрище В. Методика визначення самооцінки. Психологу для роботи. *Діагностичні методики: збірник*, вид.2-ге, виправл. Ужгород: Видавництво О.Гаркуша, 2012. С.199-240.

29. Литвинчук Н, Смолінчук Л., Дараган А. Вплив психологічних чинників на конфліктну поведінку у підлітків. *Proceedings of the National Aviation University. Series: Pedagogy, Psychology*. 2022. №. 20. С. 87-100.
30. Массанов А. Психологічні бар'єри особистості / А. Массанов. *Наука і освіта : наук.-практ. журнал*. 2024. № 1. С. 53-62.
31. Меженна Н. Позитивне сприйняття та конфлікт незрозумілого—психологія аперцепції особистості та суспільства. *Архітектурний вісник КНУБА*. 2020. №. 20-21. С. 197-204.
32. Методика А«Особистісна агресивність і конфліктність» (авторство Є. П. Ільїн та П. А. Ковальов) URL: <https://vseosvita.ua/library/metodyka-ahresyvna-povedinka-ier-ilin-ta-ra-kovalov-937801.html> (дата звернення 29.02.2024).
33. Михайлишин У. Б. Вплив самооцінки на конфліктну поведінку підлітків. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Психологія*. 2021. №. 3. С. 86-92.
34. Мізерна О.О. Психологічні особливості прояву агресії у дітей підліткового віку: Автореф. дис. канд. психол. наук: 19.00.07. НПУ ім. М. П. Драгоманова. К., В-во «Знання», 2005. 20с.
35. Міністерство охорони здоров'я України URL: <https://moz.gov.ua/uk/proekt-zakonu-ukraini-pro-vnesennja-zmin-do-dejakih-zakonodavchih-aktiv-ukraini-schodo-realizacii-prav-pidlitkiv-u-sferi-ohoroni-zdorov%E2%80%99ja> (дата звернення: 03.03.2025)
36. Мічуріна Ю.А., Сарафаннікова Н.С. До проблеми агресивності в дітей віком старшого дошкільного віку. *Міжнародний студентський науковий вісник*. 2015. №2-5. С.90-94.
37. Немеш В. І. Емоційна трансформація підліткового віку. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Психологія*. Ужгород : Видавничий дім «Гельветика», 2021. Випуск 3. С.93–95.
38. Остополец І. и др. Особливості взаємозв'язку між типами конфліктної особистості та показниками внутрішньо-особистісного конфлікту.

Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Technicznej w Katowicach. 2023. Т. 17. С. 157-168.

39. Пісна Ю. В. Особливості внутрішньоособистісного конфлікту у працях к. Хорні та е. Фромма: компаратиний аналіз. *Editorial board*. 2020. С. 388.

40. Пісна Ю. В. Проблема конфлікту у філософії Еріха Фромма. *Philosophy and political science in the context of modern culture*, 2019, Т. 11, No 2. С. 24-29.

41. Примуш М.В. Конфліктологія: навчальний посібник. вид. Професіонал. 2006. 288 с. URL: https://pidruchniki.com/10810806/psihologiya/sposobi_poperedzhennya_virishennya_konfliktiv (дата звернення 29.03.2025).

42. Резнікова О.А. Психологічні особливості поведінки підлітків у конфліктних ситуаціях. *Теорія і практика сучасної психології* : зб. наук. праць Класичного приватного університету. Запоріжжя : КПУ, 2018. № 2. С. 168-173.

43. Сивогракова З. А. Психологія конфліктів. Соціально-психологічний вимір управління конфліктами : конспект лекції. Харків : УкрДУЗТ, 2020. 55 с.

44. Сорока І., Синявська І. Управління міжособистісними конфліктами у студентському середовищі: результати впровадження навчального курсу. *Psychological journal*. 2022. Т. 8. №. 1. С. 18-31.

45. Степанов О. М., Фіцула М. М. Основи психології і педагогіки: Посібник. К.: Академвидав, 2003. 504 с.

46. Теслик Н., Гвоздь О. Стратегії поведінки та вирішення міжособистісних конфліктів неповнолітніх в освітньому просторі. *Соціально-гуманітарні аспекти розвитку сучасного суспільства*: Матеріали восьмої Всеукраїнської наукової конференції студентів, аспірантів, викладачів та співробітників (Суми, 16–17 квітня 2020 р.) / уклад. М. М. Набок; коректура англ. текс. Н. В. Мальованої. Суми : Сумський державний університет, 2020. С. 427-435.

47. Тест за методикою К. Томаса «Визначення стилю поведінки в конфліктній ситуації». URL: <https://osnova.com.ua/test-za-metodikoyu-k-tomasa-viznachennya-stilyu-povedinki-v-konfliktniy-situatsii/> (дата звернення 02.03.2024).
48. Токарева Н. М. Сучасний підліток у системі психолого-педагогічного супроводу. Кривий Ріг, 2014. 312 с.
49. Третьякова Т., Станішевська В. Психологічні маркери особистості, що переживає внутрішньоособистісний конфлікт. *Вісник Національного університету оборони України*. 2020. С. 173-178.
50. Федоренко Л., Данілевська М. Особливості конфліктної поведінки сучасного юнацтва. *Вісник Житомирського державного університету ім. Івана Франка*. 2024. №6/8. С. 166-172.
51. Хічій О., Сівчук П. І. Сімейні конфлікти. Матеріали V Міжнародної студентської науково-технічної конференції: *Природничі та гуманітарні науки. Актуальні питання*,. 2022. С. 113-114.
52. Чайковська О. М. Психологічні особливості конфліктності особистості у підлітковому віці. *Проблеми сучасної педагогічної освіти. Педагогіка і психологія*. 2013. Вип. 38(1). С. 251-257.
53. Чуйко О., Пронь Л. Гендерно-рольовий конфлікт акторів: особливості вияву. *Психологія особистості*. 2022. Т. 12. №. 1. С. 80-88.
54. Шейнов В.П. Управління конфліктом: підручник, 2014. 576с.
55. Ясточкіна І. Особистісна тривожність як соціально-психологічна проблема. *Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки*. 2020. Т. 6. С. 165-170.
56. Freud, S. The Interpretation of Dreams URL:https://www.valas.fr/IMG/pdf/Freud_Complete_Works.pdf (дата звернення 03.03.2024).
57. Fromm, E. Fromm-Online URL: <https://fromm-online.org/en/> (дата звернення 03.03.2024).
58. Greater Protection in Cases of Domestic Violence. Information on the Act on Protection Against Violence. URL: <https://www.bmjv.de/>

SharedDocs/Downloads/DE/Service/Formulare/Mehr_Schutz_bei_haeuslicher_Gewalt_ENG.pdf;jsessionid=0B7F536916C00BE6597375E039 (дата звернення 03.03.2025).

59. Horney, K. Karen Horney Papers URL: <https://archives.yale.edu/repositories/12/resources/4088>

60. Jung, C. G. The Collected Works of C. G. Jung Complete Digital Edition URL: <https://archive.org/details/the-collected-works-of-carl-jung-complete-digital-edition>

61. Dahrendorf R. Über Grenzen: Lebenserinnerungen / R. Dahrendorf. München: C.H. Beck, 2002. 352 с.

62. Sherf, K. S. The development of face and object perception in children with typical development and developmental disorders. University Park, PA: Penn State University, 2025. 1–20 p.

63. Ubinger, M., Handal, P., & Massura, C. (2013). Adolescent Adjustment: The Hazards of Conflict Avoidance and the Benefits of Conflict Resolution. *Psychology*, 4, 50–58 p.

ДОДАТКИ

Додаток А

Методика визначення самооцінки

Вік досліджуваного: з 14 років.

Інструкція. Перед вами 20 слів, які характеризують окремі якості та риси характеру. Вам необхідно проранжувати ці риси характеру, надавши їм рангові місця з 1 по 20-те залежно від ступеня значущості цих рис саме для вас. На першому місці повинна бути риса, найбільш важлива для вас, на 20-му - найменш важлива. Рангові місця першого етапу дослідження занесіть у колонку «Я».

На другому етапі ці ж самі риси проранжуйте щодо вашого життєвого ідеалу. Рангові місця занесіть у колонку «Мій ідеал».

Після цього підрахуйте різницю між місцями у першій колонці («Я») та у другій колонці («Мій ідеал»). Результати впишіть у колонку «Різниця між місцями». Не звертайте уваги на знак, він може бути «+» або «-». Потім отримані різниці між місцями піднесіть у квадрат - колонка «Д2».

Наприклад: «сміливість»

Я	Мій ідеал	Різниця між місцями (Д)	Д ²
3	8	-5	25

Розрахуйте рівень самооцінки (СО) за формулою:

$$CO = 1 - (6 \cdot \Sigma D^2) / (n^3 - n),$$

де n – кількість запропонованих рис (n = 20);

Д – різниця рангів (різниця між місцями).

Межі самооцінки:

від -1 до 0 – низька;

0,01-0,3 – занижена;

0,31-0,6 – адекватна;

0,61-0,85 – завищена;

0,86-1 – висока.

Бланк відповідей

Риси характеру	Я	Мій ідеал	Різниця між місцями (Д)	Д ²
Поступливість				
Сміливість				
Нестримність				
Наполегливість				
Поспішність				
Комунікабельність				
Неорганізованість				
Цілеспрямованість				
Боягузтво				
Безпечність				
Турботливість				
Грубість				
Терпеливість				
Самовпевненість				
Енергійність				
Байдужість				
Активність				
Впертість				
Красномовність				
Доброчливість				

Початок форми

Додаток Б

Методика «Агресивна поведінка» (Є.П. Ільїн та П.А Ковальов)

Мета: визначення стриманості/нестриманості й типу агресивної поведінки.

Інструкція. На кожне твердження треба дати відповідь «так» (знак «+») або «ні» (знак «-»).

1. Я не можу втриматися від грубих слів, якщо хтось не згоден зі мною.
2. Інколи я пліткую про людей, яких недолюблюю.
3. Я ніколи не драгуюся настільки, щоб кидатися предметами.
4. Я рідко даю здачу, якщо мене вдарять.
5. Інколи я в грубій формі вимагаю, щоб поважали мої права.
6. Від люті я часто проклинаю свого кривдника.
7. Я можу пригадати випадки, коли був такий злий, що -хапав речі, які потрапляли під руку, і трошив їх.
8. Якщо я розізлюся, то можу вдарити людину.
9. Якщо мене хтось драгує, я готовий сказати все, що про нього думаю.

10. Якщо виникає конфлікт у школі, найчастіше я «розряджаюся», розмовляючи з друзями та близькими.
11. Інколи я виражаю свій гнів тим, що стукаю по столу кулаком.
12. Якщо для захисту моїх прав потрібно застосовувати фізичну силу, я так і роблю.
13. Коли на мене кричать, я кричу у відповідь.
14. Я часто розповідаю вдома про вади однокласників, які мене критикують.
15. Спересердя я можу штурнути все, що потрапить під ноги.
16. У дитинстві мені подобалося битися.
17. Я часто погрожую людям, хоч і не збираюся виконувати погроз.
18. Я часто обмірковую, що хочу сказати вчителю, але так і не роблю цього.
19. Я вважаю, що непристойно стукати по столу, навіть якщо людина сердита.
20. Якщо хтось узяв мою річ і не повертає її, я можу застосувати силу.
21. Під час сварки я часто серджуся і кричу.
22. Я вважаю, що оцінювати людину поза очі неетично.
23. Не було такого, щоб я від злості щось розтрощив.
24. Я ніколи не застосовую фізичної сили для вирішення конфліктних питань.
25. Навіть якщо я злюся, грубі висловлювання не використовую.
26. Я не пліткую про людей, навіть якщо вони мені не дуже подобаються.
27. Я можу так розізлитися, що трошитиму все підряд.
28. Я не здатний ударити людину.
10. Я не вмію поставити людину на місце, навіть якщо вона цього заслуговує.
11. Інколи про себе я називаю поганими словами вчителя, якщо мені не подобаються його рішення.
12. Мені не подобаються люди, які виливають своє зло на дітей, роздаючи їм стусани.
13. Люди, які постійно чіпають вас, заслуговують на те, щоб їх ударили.
14. Хоч який би я не був злий, я намагаюся не образити інших.
34. Після неприємностей у школі я часто конфлікую вдома.
35. Коли я хвилююся, то грюкаю дверима.
36. Я ніколи не любив битися.
37. Я буваю грубий із людьми, які мені не подобаються.
38. Якщо у транспорті мені наступили на ногу, я сварюся.
39. Я зневажаю батьків, які б'ють своїх дітей.
40. Краще переконати людину, ніж принижувати її фізично.

Обробка та інтерпретація отриманих даних.

За кожен збіг з ключем нараховується 1 бал:

1. Пряма вербальна агресія: «+» — 1, 5, 9, 13, 17, 21, 37; «-» - 25, 29, 33.
2. Непряма вербальна агресія: «+» — 2, 6, 10, 14, 18, 30, 34, 38; «-» - 22, 26.
3. Пряма фізична агресія: «+» — 8, 12, 16, 20, 32; «-» — 4, 24, 28, 36, 40.
4. Непряма фізична агресія: «+» — 7, 11, 15, 27, 35; «-» — 3, 19, 23, 31, 39.

Що більша загальна сума набраних балів, то вища схильність людини до агресії.

Низький рівень – 0-2 бали.

Середній рівень – 3-4 бали.

Високий рівень – 5-10 балів.

Сума балів за пряму і непрямую фізичну агресію та пряму вербальну агресію 20 і більше балів дає підстави говорити про нестриманість, 10 і менше — про стриманість (витримку).

Методика дозволяє дослідити психологічні особливості за 4 шкалами: схильність до прямої вербальної агресії; схильність до непрямой вербальної агресії; схильність до прямої фізичної агресії; схильність до непрямой фізичної агресії, а також за інтегральним показником – рівнем нестриманості.

Кожна субшкала складається з 10 пунктів і вимірює, в якому ступені у людини представлений той чи інший спосіб агресивної поведінки. Сума показників усіх чотирьох шкал демонструє величину загальної агресії. Крім того, сума показників вираженості прямої фізичної, непрямой фізичної та прямої вербальної агресії дозволяє отримати показник, що характеризує нестриманість особистості.

Додаток В

Методика діагностики схильності особистості до конфліктної поведінки (Методика Томаса, адаптація М.В. Гришиної) [28]

Інструкція. У кожній з поданих пар виберіть те судження, яке є найбільш типовим для вашої поведінки. Відведений час — не більш 15-20 хвилин.

Типова карта методики

1. А. Іноді я надаю можливість іншим взяти на себе відповідальність за вирішення спірного питання.

Б. Замість того, щоб обговорювати те, в чому ми розходимося, я стараюся звернути увагу на те, з чим ми обидва не згодні.

2. А. Я стараюся знайти компромісне рішення.

Б. Я намагаюся улагодити справу з урахуванням інтересів іншого і моїх власних.

3. А. зазвичай я настійливо прагну добитися свого.

Б. Я стараюся заспокоїти іншого і, головним чином, зберегти наші відносини.

4. А. Я намагаюся знайти компромісне рішення.

Б. Іноді я жертвую своїми власними інтересами заради інтересів іншої людини.

5. А. Улагоджуючи спірну ситуацію, я весь час стараюся знайти підтримку у іншого.

Б. Я намагаюся зробити все, щоб уникнути напруженості, від якої немає ніякої користі.

6. А. Я намагаюся уникнути виникнення прикрощів для себе.

Б. Я намагаюся добитися свого.

7. А. Я намагаюся відкласти розв'язання спірного питання з тим, щоб згодом вирішити його остаточно.

Б. Я вважаю за необхідне в чомусь поступитися, щоб домогтися іншого.

8. А. зазвичай я наполегливо прагну домогтися свого.

Б. Я насамперед стараюся ясно визначити те, в чому полягають всі порушені інтереси і питання.

9. А. Думаю, що не завжди варто хвилюватися через якісь розбіжності, що виникають.

Б. Я роблю зусилля, щоб домогтися свого.

10. А. Я твердо прагну досягнути свого.

Б. Я намагаюся знайти компромісне рішення.

11. А. Я насамперед стараюся ясно визначити те, в чому полягають всі порушені інтереси і питання.

Б. Я стараюся заспокоїти іншого, і головним чином, зберегти наші відносини.

12. А. Часто я намагаюся не займати позицію, яка може викликати суперечки.
 Б. Я даю можливість іншому в чомусь залишитися при своїй думці, якщо він також іде мені назустріч.
13. А. Я пропоную середню позицію.
 Б. Я наполягаю, щоб було зроблено по-моєму.
14. А. Я повідомляю іншому свою точку зору і питаю про його погляди.
 Б. Я намагаюся показати іншому логіку і перевагу моїх поглядів.
15. А. Я стараюся заспокоїти іншого, і головним чином, зберегти наші відносини.
 Б. Я стараюся зробити все необхідне, щоб уникнути напруженості.
16. А. Я стараюся не зачепити почуттів іншого.
 Б. Я намагаюся переконати іншого в перевагах моєї позиції.
17. А. зазвичай я наполегливо стараюся домогтися свого.
 Б. Я стараюся зробити все, щоб уникнути напруженості, від якої немає ніякої користі.
18. А. Якщо це зробить іншого щасливим, я дам йому можливість наполягти на своєму.
 Б. Я даю можливість іншому в чомусь залишитися при своїй думці, якщо він також іде мені назустріч.
19. А. Я, насамперед, стараюся ясно визначити те, в чому полягають всі порушені інтереси і спірні питання.
 Б. Я стараюся відкласти розв'язання спірного питання з тим, щоб згодом вирішити його остаточно.
20. А. Я намагаюся негайно подолати наші розбіжності.
 Б. Я стараюся знайти найкраще поєднання вигравів і втрат для нас обох.
21. А. Ведучи переговори, я стараюся бути уважним до бажань іншого.
 Б. Я завжди схиляюся до прямого обговорення проблеми.
22. А. Я намагаюся знайти позицію, яка знаходиться посередині між моєю позицією і точкою зору іншої людини.
 Б. Я відстоюю свої бажання.
23. А. Як правило, я заклопотаний тим, щоб задовольнити бажання кожного з нас.
 Б. Іноді я надаю можливість іншим взяти на себе відповідальність за розв'язання спірного питання.
24. А. Якщо позиція іншого здається йому дуже важливою, я постараюся піти назустріч його бажанням.
 Б. Я стараюся переконати іншого прийти до компромісу.
25. А. Я намагаюся показати іншому логіку і перевагу моїх поглядів.
 Б. Ведучи переговори, я стараюся бути уважним до бажань іншого.
26. А. Я пропоную середню позицію.
 Б. Я майже завжди заклопотаний тим, щоб задовольнити бажання кожного з нас.

27. А. Часто уникаю займати позицію, яка може викликати суперечки.
Б. якщо це зробить іншого щасливим, я дам йому можливість наполягти на своєму.

28. А. зазвичай я настійно прагну добитися свого.
Б. Улагоджуючи ситуацію, я зазвичай стараюся знайти підтримку у іншого.

29. А. Я пропоную середню позицію.
Б. Думаю, що не завжди варто хвилюватися через якісь розбіжності, що виникають.

30. А. Я стараюся не зачепити почуттів іншого.
Б. Я завжди займаю таку позицію в спірному питанні, щоб ми спільно з іншою зацікавленою людиною могли домогтися успіху.

Обробка даних:

Питання	Суперництво	Співпраця	Компроміс	Уникнення	Прийняття
1				А	Б
2		Б	А		
3	А				Б
4			А		Б
5		А		Б	
6	Б			А	
7			Б	А	
8	А	Б			
9	Б			А	
10	А		Б		
11		А			Б
12			Б	А	
13	Б		А		
14	Б	А			
15				Б	А
16	Б				А
17	А			Б	
18			Б		А
19		А		Б	
20		А	Б		
21		Б			А
22	Б		А		
23		А		Б	
24			Б		А
25	А				Б
26		Б	А		
27				А	Б
28	А	Б			
29			А	Б	

30		Б		А
----	--	---	--	---

Додаток Г

Первинні результати дослідження за «Методикою визначення самооцінки» (розроблена М. Лимак, В. Петрище)

№	Стать	Показник самооцінки (бал)	Рівень самооцінки
1	Дівчина	0,12	Занижена
2	Хлопець	0,45	Адекватна
3	Дівчина	0,7	Завищена
4	Хлопець	0,91	Висока
5	Дівчина	0	Низька
6	Хлопець	0,28	Занижена
7	Дівчина	0,63	Завищена
8	Хлопець	-0,05	Низька
9	Дівчина	0,5	Адекватна
10	Хлопець	0,35	Адекватна
11	Дівчина	0,4	Адекватна
12	Хлопець	0,22	Занижена
13	Дівчина	0,78	Завищена
14	Хлопець	0,91	Висока
15	Дівчина	-0,1	Низька
16	Дівчина	0,55	Адекватна
17	Хлопець	0,34	Адекватна
18	Дівчина	0,07	Занижена
19	Дівчина	0,82	Завищена
20	Хлопець	0,13	Занижена
21	Дівчина	0,65	Завищена
22	Дівчина	0,92	Висока
23	Хлопець	-0,2	Низька
24	Дівчина	0,38	Адекватна
25	Хлопець	0,58	Адекватна
26	Дівчина	0,19	Занижена
27	Хлопець	0,73	Завищена
28	Дівчина	0,89	Висока
29	Дівчина	0,46	Адекватна
30	Дівчина	0,03	Занижена
31	Хлопець	0,1	Занижена
32	Дівчина	0,69	Завищена

33	Дівчина	0,93	Висока
34	Хлопець	0,37	Адекватна
35	Дівчина	0,04	Занижена
36	Хлопець	-0,08	Низька
37	Дівчина	0,52	Адекватна
38	Дівчина	0,87	Висока
39	Хлопець	0,25	Занижена
40	Дівчина	0,61	Завищена
41	Хлопець	0,55	Адекватна
42	Дівчина	0,9	Висока
43	Хлопець	0,3	Занижена
44	Дівчина	0,74	Завищена
45	Хлопець	0,47	Адекватна
46	Дівчина	-0,02	Низька
47	Хлопець	0,88	Висока
48	Дівчина	0,33	Адекватна
49	Дівчина	0,15	Занижена
50	Хлопець	0,67	Завищена
51	Дівчина	0,8	Завищена
52	Хлопець	0,88	Висока

Додаток Д
Первинні результати дослідження за методикою «Особистісна
агресивність і конфліктність» (Є. П. Ільїн, П. А. Ковальов)

№	Стать	Пряма вербальна агресія	Непряма вербальна агресія	Пряма фізична агресія	Непряма фізична агресія	Загальний бал агресії	Рівень агресії
1	Дівчина	3,4	5,6	4,4	1,5	14,9	Середній
2	Хлопець	4,1	7,8	3,3	1,2	16,4	Середній
3	Дівчина	3,5	5,4	1,2	1,1	11,2	Середній
4	Хлопець	2,9	5,5	1,3	1	10,7	Середній
5	Дівчина	4	5,7	0,9	1,4	12	Середній
6	Хлопець	3,3	5,8	1,1	1,3	11,5	Середній
7	Дівчина	7	7	4,8	2	20,8	Високий
8	Хлопець	7,5	8,9	2,1	2,3	20,8	Високий
9	Дівчина	4	5,9	1,6	1,8	13,3	Середній
10	Дівчина	7,7	8,8	2	2,1	20,6	Високий
11	Хлопець	7,8	8,5	2,1	2,2	20,6	Високий
12	Хлопець	4,3	5,6	1,7	2	13,6	Середній
13	Дівчина	3,8	5,5	1,4	1,5	12,2	Середній
14	Хлопець	3,2	5,6	1,1	1,3	11,2	Середній
15	Дівчина	4	5,8	1	1,2	12	Середній
16	Дівчина	3,7	6,4	1,3	1,1	12,5	Середній
17	Хлопець	3	7,1	1,2	1	12,3	Середній
18	Дівчина	4,2	5,6	1,1	1,4	12,3	Середній
19	Дівчина	3,4	6,7	1	1,5	12,6	Середній
20	Хлопець	3,6	5,4	1,2	1,3	11,5	Середній
21	Дівчина	4,1	6,6	1	1,3	13	Середній
22	Дівчина	3,3	6,7	1,1	1,2	12,3	Середній
23	Хлопець	3,8	6,5	1	1,4	12,7	Середній
24	Дівчина	3,9	6,2	1,1	1,3	12,5	Середній
25	Хлопець	4	6,6	1,2	1,5	13,3	Середній
26	Дівчина	3,5	5,6	1	1,4	11,5	Середній
27	Хлопець	4,1	5,4	1,1	1,2	11,8	Середній
28	Дівчина	3,7	5,6	1,3	1	11,6	Середній
29	Дівчина	7,9	7,9	2	2	19,8	Високий
30	Хлопець	7,9	9	1,9	2,1	20,9	Високий
31	Дівчина	7,9	8,3	2,2	2,3	20,7	Високий

32	Хлопець	8,1	8,8	2,1	2,2	21,2	Високий
33	Хлопець	8,2	8,7	2,2	2,4	21,5	Високий
34	Дівчина	8,3	9	1,9	2,1	21,3	Високий
35	Хлопець	7,9	3	2,1	2,3	15,3	Високий
36	Хлопець	8,9	3	2,2	2,3	16,4	Високий
37	Дівчина	1,5	2,6	1,8	2	7,9	Низький
38	Хлопець	2,2	3,1	2,1	2,3	9,7	Низький
39	Дівчина	1,7	3	1,9	2,1	8,7	Низький
40	Дівчина	1,1	2,8	2	1,9	7,8	Низький
41	Дівчина	1,3	3	2,1	2,4	8,8	Низький
42	Дівчина	1,9	2,9	1,9	2	8,7	Низький
43	Дівчина	1,6	3,1	2	2,3	9	Низький
44	Дівчина	1,8	3	2,2	2,1	9,1	Низький
45	Дівчина	1	2,8	2,1	2,2	8,1	Низький
46	Хлопець	1,7	2,7	1,8	2	8,2	Низький
47	Дівчина	1,9	3	2	2,1	9	Низький
48	Хлопець	1,2	3,1	2,2	2,3	8,8	Низький
49	Дівчина	0,1	2,9	2,1	2,2	7,3	Низький
50	Дівчина	1,8	3	1,9	2,1	8,8	Низький
51	Хлопець	1	3	2	2	8	Низький
52	Хлопець	1,1	2,9	2	2,1	8,1	Низький

Додаток Е

Первинні результати дослідження «Методика діагностики схильності особистості до конфліктної поведінки (Методика Томаса, адаптація М.В. Гришиної)»

№	Стать	Суперництво	Співпраця	Компроміс	Ухилення	Прийняття	Переважаний стиль
1	Дівчина	12	8	7	5	18	Ухилення
2	Хлопець	15	10	6	4	15	Ухилення
3	Дівчина	8	14	9	7	12	Співпраця
4	Хлопець	9	13	8	6	14	Співпраця
5	Хлопець	17	6	5	2	10	Суперництво
6	Дівчина	11	11	7	8	13	Компроміс
7	Дівчина	5	15	9	8	13	Співпраця
8	Хлопець	13	9	8	5	15	Прийняття
9	Дівчина	7	12	10	9	12	Співпраця
10	Дівчина	14	8	7	6	15	Ухилення
11	Дівчина	9	11	8	7	15	Компроміс
12	Хлопець	6	14	5	10	15	Прийняття
13	Дівчина	15	7	6	5	17	Ухилення
14	Хлопець	12	9	8	7	14	Співпраця
15	Хлопець	18	4	3	1	14	Суперництво
16	Дівчина	10	12	7	6	15	Компроміс
17	Хлопець	8	13	7	9	13	Співпраця
18	Дівчина	11	10	6	8	15	Компроміс
19	Дівчина	6	15	8	7	14	Співпраця
20	Хлопець	13	9	5	8	15	Прийняття
21	Дівчина	9	12	7	8	14	Співпраця
22	Дівчина	7	14	6	5	18	Прийняття
23	Хлопець	5	11	10	12	12	Компроміс
24	Дівчина	14	8	5	7	16	Ухилення
25	Хлопець	16	5	4	3	12	Суперництво
26	Дівчина	9	13	7	6	15	Співпраця
27	Хлопець	6	15	8	7	14	Співпраця
28	Дівчина	9	11	8	7	15	Компроміс
29	Дівчина	6	14	5	10	15	Прийняття
30	Хлопець	15	7	6	5	17	Ухилення
31	Дівчина	18	4	3	1	14	Суперництво

32	Хлопець	10	12	7	6	15	Компроміс
33	Хлопець	8	13	7	9	13	Співпраця
34	Дівчина	11	10	6	8	15	Компроміс
35	Хлопець	6	15	8	7	14	Співпраця
36	Хлопець	13	9	5	8	15	Пристосування
37	Дівчина	9	12	7	8	14	Співпраця
38	Хлопець	7	14	6	5	18	Пристосування
39	Дівчина	5	11	10	12	12	Компроміс
40	Дівчина	14	8	5	7	16	Ухилення
41	Дівчина	16	5	4	3	12	Суперництво
42	Дівчина	12	8	7	5	18	Ухилення
43	Дівчина	15	10	6	4	15	Ухилення
44	Дівчина	8	14	9	7	12	Співпраця
45	Дівчина	9	13	8	6	14	Співпраця
46	Хлопець	17	6	5	2	10	Суперництво
47	Дівчина	11	11	7	8	13	Компроміс
48	Хлопець	5	15	9	8	13	Співпраця
49	Дівчина	13	9	8	5	15	Пристосування
50	Дівчина	7	12	10	9	12	Співпраця
51	Хлопець	14	8	7	6	15	Ухилення
52	Хлопець	9	11	8	7	15	Компроміс